

K antropologiji osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta.

Niko Županić.

Predstojeći rad ima zadatak, da predstavi rasne osobine anadolskih Turaka na osnovi 47 posmatranih i merenih lica iz angorskog i konijskog vilajeta. Ova lica bili su turski vojnici iz odredâ, kojima je komandovao u prvoj polovini 1913 u Albaniji Džavid-paša i koji su predstavljali ostatke kod Bitolja razbijene (jesen 1912) turske vojske. Ovi Turci bili su zarobljeni od Srba u proleću 1913 na reci Ljuše i Fieri, kao što su mi sami kazali. Turskih zarobljenika bilo je posle bitke na Kumanovu, na Bakarnom Gumnu i kod Bitolja mnogo hiljada po raznim mestima u Srbiji i antropologu se nudila izvanredna prilika za fiziološko etnološko proučavanje ovog plemena, koje je pet vekova gospodarilo na Balkanskom poluostrvu i zadržavalo kulturni i politički razvoj Srba i Bugara, a nametnulo im negde islam i istočnjačke oblike života. No autor ove studije nije se nalazio u Srbiji u prvoj polovini god. 1913., jer je bio u politički misiji u Beču, a kad se vratio početkom juna 1913, već je većina turskih zarobljenika bila puštena kući, samo se dve do tri stotine njih nalazilo u beogradskoj tvrđavi. Oficiri stanovali su u Gornjem, a momčad u Donjem gradu, gde su bili dobro smešteni i lepo tretirani sa strane Srba. U početku jula 1913 zamolio je autor Kr. srpsko Vojno ministarstvo za dozvolu antropološkog premeravanja turskih zarobljenika, ali je dobio odgovor, da su poslednji turski zarobljenici, koji se nalaze na teritoriji kraljevine Srbije već de iure pušteni na slobodu i da se nalaze pod zaštitom Nemaca, te da se samo čeka naređenje za njihov povratak kući. Osim toga bili su u Gradu internirani epidemično oboleli srpski vojnici, od kojih su mnogi postali žrtva kolere. Zato se mi savetovalo, da se kanim nameravanog posla.

Imajući na umu pisanje antropologa A. Weisbacha, da za celog svog bivanja u Carigradu, koje je trajalo više godina, nije mogao da predobije nijednog Turčina za fiziološko etnološko merenje,

odlučio sam, da izvedem svoju nameru na svoju ruku, kako naj-
bolje znam. Od straža na ulazu u Grad nekoliko puta vraćen,
uspeo sam ipak da kod poslednjeg pokušaja dođem do tada-
šnjega komandanta tvrđave, g. potpukovnika Milorada Burića,
koji je moju molbu saslušao, ali mi savetovao, da se ipak okanim
tog posla, pokazujući na mrtvačke sanduke pred barakama za
kolerične internirance u Gornjem gradu. Naposletku me ipak
pustio u Gornji grad, ali sa primedbom, da nema nikakog prava
raspolaganja sa turskim zarobljenicima.

Kad sam stigao u Donji grad, već se jedan odred Turaka
spremio za put, a ostali imali su doći skoro na red. Zato sam
požurio sa proučavanjem, uredivši si u jednoj sobi, docnije u
svetskom ratu porušene kasarne provizornu kancelariju, postavio
sam jednog Pomaka iz sandžaka Seres za tumača turskog jezika,
kako bi mogao ispitivati Anadolce za podatke o poreklu i dobi
života.

Rad je započeo. Tumaču sam naredio, da mi dovede u kan-
celariju po pet vojnika i kad su na njima bile uzete mere i opi-
sana njihova kompleksija, zatražio sam novih pet. No tumač je
došao sam sa izjavom, da Turci neće više da dođu. Nato sam
poslao tumača ponovno Turcima sa pretnjom, da će biti strogo
kaznjeni, ako ne dođu. Tumač se opet vratio lično sa izjavom,
da Turci pod nijednu cenu ne podnesu merenje i da je svako
prigovaranje uzaludno.

Ali što dobra reč ne može postići, to postigne sila. Naredio
sam poslednjoj odbrani, mahom seljacima sa visokim šubarama
iz jagnjeće kože na glavi, dugim bajonetima na puškama, inače
obučenim u seosko odelo, da se postroje u vrstu, a sa nekoli-
cinom njih odoh u sobu Turcima, te im zapretim, da će biti
svaki streljan, ko se usprotivi doći u sobu na proučavanje. Dao
sam im deset minuta na razmišljanje i otišao sam u kancelariju.
I za koji čas evo ti u kancelariju tumača sa petoricom Turaka,
koji su izjavili poslušnost. U strahu, da će nemačko poslanstvo
svaki čas opozvati turske zarobljenike, proučio sam na brzu
ruku 155 Turaka, i to 24 iz Europe i 131 iz Male Azije (Anado-
lije). Ovom prilikom prikazujem samo Turke iz angorskog i
konijskog vilajeta. Pa da je i uspeo otpor turskih zaroblje-
nika, naravski nikome ne bi ni las skrivio, jer nisam imao pravo
na to, a onda su mi bili turski zarobljenici simpatični zbog svoga
lepeg ponašanja i mirnog podnošenja i zle sudbine u ropstvu.

Ovaj manevar pretnje bio je udešen samo iz naučnih pobuda i dobro je, što je uspeo.

Osmanski Turci svakako zasluže pažnju naših antropologa i etnografa, jer je bila sudbina Jugoslovena vezana za tursko ime preko pet stotina godina. Srbi su se potpuno oslobodili turskog gospodstva tek bitkom na Kumanovu (1912), a Bugari

Zarobljeni turski vojnik iz Anadolije.

su u Trakiji još danas susedi Turaka. Zato je prirodno, da se posle svršenih ratova i definitivnog obračuna pitaju naši etnografi i historičari, ko i šta su Turci, kakvo im je poretlo i istorija? Posle bitaka na Marici (1371) i na Kosovu (1389) podčinili su si Turci srpske državnice jednu za drugom, tako da je krajem XV. stoleća i početkom XVI. nestalo i poslednje slobodne srpske države. Što

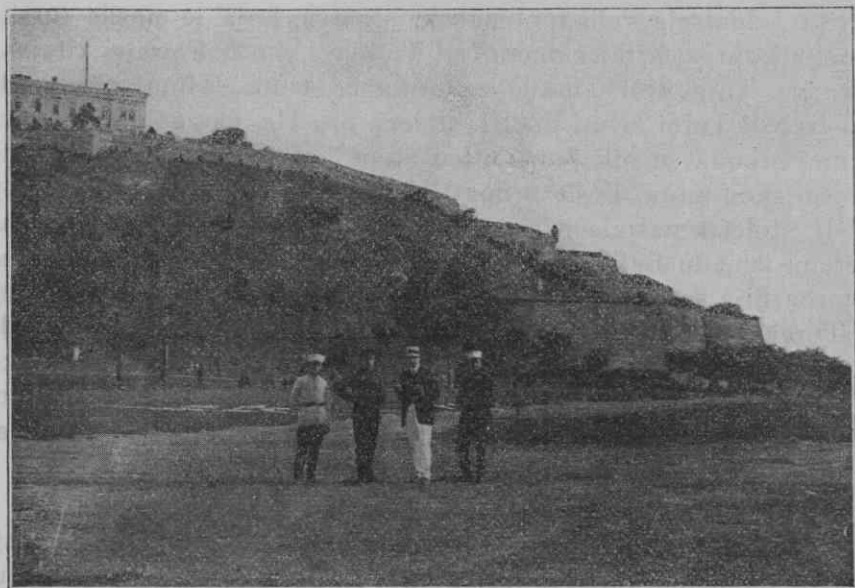
više, Turci su postepeno osvojili i Ugarsku, delove Hrvatske i Dalmacije i zapretili su ponovno Beču velikim opsadnim armijama. Srpsko i hrvatsko plemstvo, u koliko nije prešlo na islam, sklonilo se seobom pod zaštitu Austrije, Venecije i Ugarske. Primeru gospode sledio je i narod i to onaj deo raje, koji nije hteo podnositi vladavinu tuđeg naroda, pa se organizovan u Vojnoj Granici, junački borio protiv Turaka. U unutrašnjosti turskog sultanata srpski je narod vodio neprestano gerilski rat, moralno zaštićen i vođen nacionalnom, srpsko-pravoslavnom crkvom. Južni Sloveni, koji su naročito pod vladavinom Nemačnja snažno napredovali u civilizaciji i kulturi i bili već blizu, da zauzećem Carigrada regenerišu iznemoglu i degenerisanu Vizantiju, pali su u ropstvo Turaka, koji nisu razumeli evropsku civilizaciju i duh napretka, koji je već zahvatio Italiju i Dalmaciju. Upravo tada, kad se pojavila na jugu i zapadu Evrope prva svetlost renesanse (obnove), pala je tama ropstva na Slovene Balkanskog poluostrva.

Napredovanje u civilizaciji bilo je prekinuto i narod se vratio u herojsku primitivnost borbe za opstanak. U to doba nastalo je kod Južnih Slovena, naročito kod Srba, novo herojsko doba, doba stvaranja veličanstvenih epskih pesama, koje su se predavale od kolena na koleno, do dana današnjeg. Ova junačka epika sokolila je Srbe na borbu, dok ne povrate ono, što su izgubili na Kosovu.

Kao što su Turci postepeno uništavali srpske države, počevši na jugoistoku, tako su i gubili oblast za oblašću, prvo predele severno od Dunava i Save, zatim Srbiju, pa Bosnu i Hercegovinu, a u bitkama na Kumanovu i kod Bitolja bilo je za Turke izgubljeno, a za Srbe dobljeno Kosovo i oblasti sa obe strane Vardara.

I baš ovi zarobljenici, koji su autoru služili kao predmet antropološkog merenja, bili su poslednji branioci osmanske vlasti nad srpskim zemljama i sudbina je htela, da su proveli svoje poslednje dane ropstva u Beogradu, kojega su Turci nazivali Malim Carigradom, jer su ga držali nekoliko vekova i odavde zapovedali Južnim Slovenima. Svakako je bio zanimiv i dirljiv epilog Turskoj vladavini nad Srbima, kad su ovi Turci jednog dana krajem jula (1913) u donjoj beogradskoj tvrđavi poslednji put pod bedemima grada opravili svoju večernu molitvu, klanjajući se Alahu.

Kakvog poretla su Turci Osmanlije? Kad se govori o Turcima, ima se obično na umu samo gospodujući narod u Maloj Aziji i Carigradu, dok međutim stvar ne stoji tako. Turci naime nekadašnjeg osmanskog sultanata (današnje republike) predstavljaju samo jedan odrastak altajske grane velikog mongolskog stabla. Altajska grana ima četiri odrastke, od kojih jedan predstavlja Turke ili kao neki kažu Turko-Tatare. Ima oko trinaest turskih plemena, koja stanuju na širokom prostoru između obala Sredozemnog mora i reke Lene u Sibiriji. To su: 1. O s m a n s k i

Severno-zapadna padina beogradske akropole, 1913.

Turci u Maloj Aziji i na Balkanskom poluostrvu, 10,000.000 na broju; 2. Jakuti (oko 200.000) sa obe strane reke Lene; 3. Uiguri na južnim obroncima Tianšana; 4. Altajci u oblasti altajskih planina; 5. Barabajci u pustinji između reka Irtiša i Oba; 6. Sajanci između Sajanske planine i Altaja; 7. Karagasci na reci Udi; 8. Koibali sa obe obale gornjeg Jeniseja; 9. Kirgizi (oko 3,000.000) u stepi između Kaspijskog mora i Volge na zapadu i do altajske planine na istoku; 10. Baškirci u oblasti južnog Urala; 11. Čuvaši na Volgi; 12. Uzbeki između kitajske Tatarije i Kaspijskog mora; 13. Turkmeni

istočno od Kaspijskog mora i južno od reke Oksusa (Amur-Darja); 14. Nogajci i Kumiki u severnoj Kavkaziji; 15. Azerbejdžanci u severozapadnom delu Perzije (na jugu Kaspijskog mora). Iz toga se vidi, da su Turci jedna vrlo razgranjena rodbina, koja stanuje na ogromnom prostoru od Egejskog mora do Bajkalskog jezera i reke Lene u Sibiriji.

Ime Turaka javlja se već rano u antičkom veku u Sarmatiji i izgleda da je alarodskog porekla. *T-ṭṛxai* nastalo je iz *'I-ṭṛxai: Oḫṛyoi* pomoću interdentalnog preformanta.¹ Krajem starog veka, naime u V. stoleću posle Hrista, stvorila se između reka Irtiša i Jeniseja velika nomadska država, koja je nosila tursko ime, a koju su Kitajci imenovali Tu-küe. Ako ima pravo kitajska istorija, koja drži Tu-küe za potomce Huna (Hiung-nu), onda su trebali Turci živeti do III. stoleća pre Hr. na zapadu i severu Kine, otkuda su bili potisnuti u stepe centralne Azije, tamo do Kaspijskog mora. Posle propasti dinastije Turk na reci Orhon u VIII. stoleću, nastala je na istoku nova turska država Uigura na terenu između Bajkalskog jezera i Žute reke. No ni ova državna tvorba nije se mogla održati, jer je podlegla ekspanziji Tunguza i Turci su poplavili turanske nizine, otkuda su njihove horde prodirale preko severne Perzije u Malu Aziju i čak na Balkansko poluostrvo. Međutim su se Turci sa uralske strane pod imenom Akacira (Agacira), Polovaca (Kumana), Pečenega i Khazara naselili u južnoj Rusiji i severnoj Kavkaziji.

Što se tiče osobitosti turskog jezika, on ima aglutinaciju i vokalnu harmoniju kao i Ugro-Fini, Mongoli i Tunguzi. Najstariji spomenici turskog jezika od VII. do XV. stoleća dokazuju, da su već u staro doba postojali tri glavni dialekti: 1. istočni dialekt, t. j. jezik Uigurâ u kojem je pisan njihov najstariji književni spomenik »Kudatku Bilik« iz god. 1069.; 2. zapadni dialekt: jezik Kipčaka (najstariji spomenik je Codex comanicus iz god. 1303.); 3. južni dialekt predstavlja jezik Turaka u Mongoliji. Taj jezik je sačuvan u napisima² kamenitih nagrobnih spomenika VII. i IX. stoleća posle Hrista. Osmanski književni jezik razvio se kod južnih Turaka i sličan je azerbejdžanskom

¹ K. Oštir, *Illyro-Thrakisches*. (Архив за арбанаску старину, језик и етнологију, I, св. 1—2, стр. 124). Љубљана 1923.

² Uporedi i naučno delo: I Marquart, *Die Chronologie der alttürkischen Inschriften*. Leipzig 1898.

književnom jeziku, koji se upotrebljava u Perziji i Kavkaziji. S proučavanjem turskih jezika bavio se naročito ruski lingvista V. V. Radlov.³

Kao što smo već kazali, Osmanski Turci nisu autohtoni u Maloj Aziji, pa ni na Iranskoj visokoravni, već su se doselili iz područja Altaja i Turkestana u Prednju Aziju. Već od starog veka ovamo formirale su se i postojale jake monarhijske države

Odred srpske poslednje odbrane u beogradskoj tvrđavi, 1913.

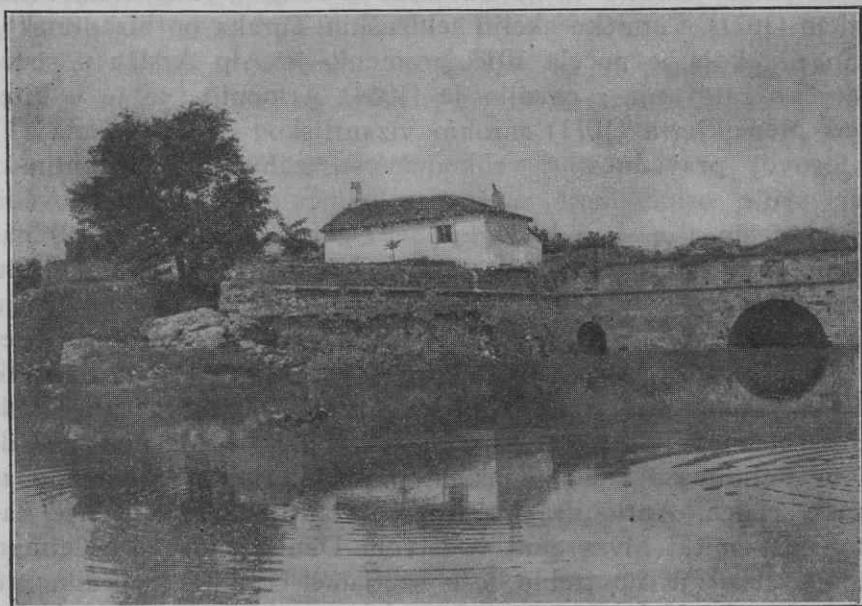
na Iranskoj visokoravni i u slivu reka Eufrata i Tigrisa, kao n. pr. babilonska i asirska država, antička Perzija i Perzija Sasanida. Formiranje trajnih i moćnih država donelo je sobom civilizaciju i kulturu, a vremenom i izvesnu degeneraciju stanovništva, koje nije davalo više dovoljno jaku ljudsku snagu za odbranu otadžbine. I kao što su Germani na kraju starog i početkom srednjeg veka prelazili severne i zapadne granice zapadne rimske imperije, t. j. Dunav, Rajnu i Alpe, pa se u početku borili kao plaćeni najamnici u rimskoj vojsci, dok su međutim na

³ В. В. Радловъ, Опытъ словаря тюркскихъ нарѣчій, Петроград 1888.

kraju srušili staru zgradu zapadnog rimskog carstva (god. 476.) i osnovali svoje vlastite države, tako isto prodirala su turska plemena preko Turkestana na Iransku visokuravan i Mezopotamiju od VI. pa tamo do XIII. stoleća posle Hrista. U Mezopotamiji, na granici između perzijskog i arapskog sveta, na dodirnoj liniji između ispovednika sunitskog i šiitskog islama, postavio je oko polovine VIII. stoleća Abul Abas (750—754) nove temelje bagdaskom kalifatu i osnovao novu dinastiju Abasida, koja je vladala do prve polovine X. stoleća (do god. 936.). Višak političke snage i civilizacije, koja je bila svakako veća nego u tadašnjoj Europi, postigao je ovaj kalifat pod vladom bagdaskog kalifa Haruna al Rašida (786—809), pod kojim je cvala trgovina i industrija i sakupljao se u rezidenci silan novac, tako da je mogao Bagdad oplešavati velikim i lepim zgradama, a na dvor uvesti legendarnu raskošnost. Tada je abasidska rezidenca spajala arapski i perzijanski svet i podigla kulturni razvoj do neočekivane visine. Pod slobodoumnom vladavinom Al Mamuna (813—833) doživela je arapsko-perzijska literatura svoj zlatni vek i po kalifovoj želji bili su prevedeni na arapski jezik grčki naučenjaci i filozofi kao Aristotel, Euklid, Galen, Ptolemej itd.

Ali skoro pokazala se u muslimanskoj abasidskoj državi pojava, koju donosi kod sviju naroda trgovina, bogastvo i rasakošan život — degeneracija. Usled udobnog života oslabila je ratna snaga i muževna čvrstina Arapa i Perzijanaca i već naslednik Al Mamuna, kalif Al Mutasim (833—842) imao je stajaću vojsku od 70.000 vojnika, koja je bila sastavljena od pridošlih Turaka. U prvo vreme ova je vojska dobro poslužila kalifu i protiv spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja, no komandanti te armije izrabili su svoj položaj i počeli su se ponašati kao nekada zapovednici pretorijanaca u Rimu ili majordomi prema merovinskim suverenima u franačkoj državi. Poslednji Abasidi bili su potpuno u vlasti turskih najamnika i njihov život i čast ovisila je od dobre volje komandanata ovih bagdaskih pretorijanaca. Energični komandant armije, Mohamed Ibn Raik, prisilio je kalifa Radia (934—940), da mu preda vrhovnu vojnu (emir al omra, t. j. emir sviju emira) i civilnu vlast (vezir), tako da je kalifu ostalo samo duhovno dostojanstvo kao glavi pravovernih muslimana i nasledniku proroka. Za dostojanstvo vrhovnog upravnika države počele su se borbe između raznih uplivnih porodica i plemena, od kojih su bili najznamenitiji Hamdanidi i Bujidi

(ovi iz Azerbejdžana), te je na kraju pobedio Bujid Ahmed, koji je uveo naslov sultana (gospodin) i proklamirao se neograničenim mirskim gospodarom države. Pojavile su se protivnosti nacionalne i verske, t. j. između Perzijanaca i Arapljana i između sunita i šiita. K tome pridošle su i centrifugalne sile partikularizma i lokalne politike, koje su omogućile postanak mnogih autonomnih ili sasvim neodvisnih državnih tela na tlu stare monarhije. Na zapadu su zavladaali Fatimidi, koji su se sasvim odrekli abasidskog kalifata.

Predeo donjeg grada u Beogradu, 1913.

Sada su nadošli turski Seldžuci, svež ratnički elemenat, koji su dali istoriji prednje Azije nov kurz. Prvo su odstranili razne sporedne dinaste u obimu stare abasidske države i zauzeli Bagdad kao vrhovni državni upravnici posle progona Bujida (1058), a onda su počeli ofanzivom protiv bizantinske imperije u Maloj Aziji, a konačno su došli u sukob sa evropskim zapadom u krstaškim ratovima, te tako postali nov faktor svetske istorije na bliskom istoku.

Oko polovine X. stoleća doselila se iz prvobitne domovine horda Turaka pod vodstvom Seldžuka u zemlju Džend na Sir-

Darji (Jaksartes) i primila sunitski islam. Ova matica doseljnika povećavala se neprestano dolaskom novih, srodnih horda, pa su se već god. 1030. ovi Seldžuci toliko osilili, da su počeli prelaziti reku Amur-Darju (Oksus) i pleniti severni Iran. Posle smrti Seldžuka osvojili su njegovi unuci Togrul-beg i Čakir-beg Balh, Herat, Ispahan, Mosul i Bagdad, dakle prostrani svet između reka Oksusa i Eufrata. Togrul-beg skinuo je bujidskog upravnika abasidskog kalifata i bio je sam u Bagdadu svečano namešten kao emir al omra. Čakirov sin, sultan Alp Arslan (1068—1072) zaratio je na Fatimide u Siriji i oduzeo im Jeruzalem (1071). Četničku akciju seldžuških Turaka po bizantinskoj imperiji, koja je počela 1048, promenio je Alp Arslan u sistematičko ratovanje i osvojio je (1064) Armeniju, te je u bitci kod Menzikjerta (1071) zarobio vizantijskog cara Romana IV. Njegovoj pravednosti i velikodušnosti zahvalio je bizantinski car svoje oslobođenje a šiti tolerancu svoje veroispovedi. Njegov sin i naslednik Malekšah Dželaledin (1072—1092) nasledio je u glavnom i po karakteru svog oca i njegovu politiku osvajanja, no dopuštao je decentralizaciju uprave i ustanovljenje vazalnih država pod vodstvom njegovih rođaka i emira. Za prestonicu izabrao je Ispahan. On i njegov vezir Nizam al Mulk bili su prijatelji pravde i civilizacije, te su podizali na novo kulturne ustanove u Perziji i Bagdadu, koje su propale pod poslednjim Bujidima. Tada su nastali turski emirati: Jeruzalem, Damask, Haleb, Antiohija. Na račun bizantijske Male Azije nastao je emirat Sivas pod vodstvom Danišmenda, a Sulejman (umro 1086) je upotrebio loše socijalne i političke prilike, te osvojio celu Malu Aziju sa iznimkom male primorske oblasti prema Carigradu. Sulejmanov sin i naslednik Kilidž Arslan (1092—1107) izabrao je stari Iconium za svoju rezidenciju, te se zbog toga njegova država zvala sultanat od Ikonije ili Rum za uspomenu na bivšu rimsku vladavinu. Samo su u Ciliciji još postojale male državice jermenskih hrišćana. I ako je ikonijiski sultanat u prvom krstaškom ratu pretrpio mnoge gubitke, ipak se docnije održao u borbi protiv krstaša i Bizantinaca, što više povećao se (1172) državom Danišmend, t. j. sa severoistočnim delom Male Azije sa glavnim mestom Sivas. Kao sve muslimanske države Prednje Azije, tako se morao i ikonijiski sultan pokoriti Mongolima (1244) i postati vazal Džingiskana, ali je ipak država ostala do god. 1307. kao i manji seldžuški emirati: Teke,

Kermian, Karaman, Ajdin, Karasi, Sarukhan i t. d., koje su dočekale osvajanje po osmanskim Turcima. Seldžuški Turci, i ako nisu stvarali civilizaciju i kulturu, ipak su njihovi vladaoци i državници pokazali razumevanje i poštovanje prema tekovinama arapsko-perzijske civilizacije, te su i sami podizali arhitektonski znamenite zgrade, naročito mošeje, potpirali su književnike i naučenjake, dok su međutim Mongoli pokazali samo divlje instinkte uništenja ljudskih života i kulturnih ustanova. Tako su Džingiskanove horde uništile u prvoj pol. XIII. stoleća gotovo sve tekovine arapsko-perzijske kulture, koje su od Abasida preuzeli seldžuški Turci.

Pre dolaska Seldžuka u Prednju Aziju, značile su turske seobe malog obima samo izvesnu infiltraciju, dok naseljenje

Skupina turskih ratnih zarobljenika, 1913.

Seldžuka u X. stoleću i Osmanlija u prvoj pol. XIII. stoleća znači jednu više manje elementarnu seobu, jednu etničku poplavu Male Azije sa strane Turaka. Pred mongolskom olujom Džingiskana (1206—1227), koja je sve rušila i uništavala pred sobom, sklonila se pod vodstvom Sulejmana horda Turaka sa svojih selišta istočno od Kaspijskog mora u Armeniju. Posle Sulejmanove smrti (1231) odveo je njegov sin Ertoghrlul (1231 do 1288) tursku hordu prema zapadu i naselio ju dozvolom ikonijjskog sultana oko Dorileuma (Sultan Őni) na krajini protiv Bizantinaca. Zatim je vodio Turke Ertoghrlulov sin Osman (1288—1326), koji je u gerilskom ratu otimao Bizantincima oblasti i varoši, te koji se posle pogibije poslednjeg ikonijjskog sultana Ala-Edina (1307), svoga vrhovnog gospodara, proklamovao neodvisnim emirom. Po ovom emiru počeli su se

maloazijski Turci nazivati Osmanlijama. Ako istorija i narodna legenda slavi Osmana, to je još u većoj meri slučaj kod njegovog hrabrog i junačkog sina Urhana (1326—1359), koji je u oči smrti svog oca uzeo Bizantincima Brusu i načinio je rezidencijom osmanske države. Posle toga osvojio je čuvene carske varoši Nikomediju (1328) i Nikeju (1330) i prodro do pred sam Carigrad. Godine 1335. osvojio je seldžuški emirat Karasi. U borbama između bizantinskih pretendencata na carski presto, Kantakuzena i Ivana V., koji su i Osmane i Seldžuke pozivali u pomoć, osvojio je Urhanov sin Sulejman Galipoli na Helespontu (1354) i time položio prvi temelj osmanske vladavine na Balkanskom poluostrvu i opšte u Europi. Sultan Urhan nije bio samo vojnik i osvajač, već i državni organizator, koji je pomoću svog mudrog brata Ala-Edina, prvog osmanskog vezira (»nosioca«) postavio kanon i sunu kao osnovu (»kanon« iz grčkoga *Kanon*) za državni poredak. Nedostatke je popravio »samovoljnim zakonodavstvom« (urfi). Iz razloga vojničkog interesa i vojničkog duha, Urhan je razdelio državu na vojničke oblasti (sandžake — barjake). Od zarobljenih hrišćanskih mladića vaspitavao je novu, fanatičnu pešadiju janičara (jeni t. j. nov, čeri, t. j. odred), kojima je naročiti derviš dao versku posvetu, a od Turaka je stvorio plaćeničku konjicu (spahi), koja je sa janičarima predstavljala stalnu vojsku. Ova je i po ratničkom duhu i po taktici nadmašila tadašnju Europu. Urhana nasledio je njegov drugi sin, Murat I. (1359—1389), koji je god. 1361. osvojio Jedrene (Odrin, Adrianopol) i preneo tamo svoju prestolicu, zatim je posle pobeđe nad Srbima kod Čirmena na Marici (1371) načinio Bugare i južne srpske države svojim vazalima i prisajedinio svojoj državi ostatke seldžuškog emigrata. U krvavoj bitci na Kosovom polju sultan Murat I. pobedio je severne Srbe, ali je pobeđu platio svojim životom (1389). Od tada bila je istorija Srba i Bugara, pa donekle i Hrvata i Slovenaca vezana za tursku vladavinu u Europi i njenu sudbinu tamo do godine 1912., kad je bilo Kosovo osvećeno.

*

Turski vojnici, koji su nam poslužili kao materijal za antropološko proučavanje, bili su iz Anatolije, i to njih 20 iz angorskog i 27 iz konijskog vilajeta. Na pojedine sandžake angorskog vilajeta otpadaju sledeći brojevi vojnika: Sandžak Jozgad — 3, sandžak K'rşehir — 6, Čorum — 8, Kajzarije — 3. U konijskom

vilajetu bili su zarobljenici iz sledećih sandžaka: sandžak Konija — 2, sandžak Burdur — 4, sandžak Isparta (Hamid) — 2, sandžak Nigde — 14, sandžak Adalia — 5.

Kad je bio poslednji sultan iz osmanske dinastije svrgnut sa prestola, preneo je predsednik turske republike, maršal Ghazi Mustafa Kemal (rođen god. 1888.) rezidenciju iz Carigrada u unutrašnjost Male Azije — u Angoru, koja je ujedno i glavna varoš angorskog vilajeta. Turska republika ima danas površinu od 730.000 km^2 sa 13,357.000 stanovnika (god. 1924.), dok površina angorskog vilajeta iznosi 83.780 km^2 . Angora (ant. Ancyura, turski Engürijuh) leži na brdovitoj visokoravni sa nadmorskom visinom od 1080 m. Varoš, koja danas broji 80.000 stanovnika, naslonjena je na staru tvrđavu sa brojnim antičnim

Zarobljeni Turci zanatlije na svom poslu, 1913.

ostacima, naročito napisima na kamenu. Pre rata živelo je u Angori 12.000 Turaka, 15.000 Jermena, 3000 Grka i 1000 Jevreja. Pred Angorom vršila se god. 1402. velika bitka između turskog sultana Bajazita I. i Timur-Lenka, koja se svršila pobedom Mongola i zarobljenjem Bajazita, i ako ga je njegov šurak Štefan Lazarević hrabro branio srpskom konjicom.

Kajzarije predstavlja centar istoimenog sandžaka, koji nosi ime po caru Tiberiju (antička Caesarea, carska varoš), koji je god. 17. posle Hr. Kapadokiju pretvorio u rimsku provinciju. Varoš se prvobitno zvala Mazaka (docnije Eusebia) i bila je u rimsko i bizantinsko doba vojni i politički centar Male Azije. Kajzarije leži na podnožju Ardžiša, nečista je poput ostalih anadolskih varoši, ali ima kao ukrštavalište važnih trgovačkih dru-

movu živahan promet. — Oblastna varoš *Jozgadd* leži 1320 m nad morem i bila je nekada prestonica ratobornih turkmenskih kneževa iz porodice Čapan-Oghlu. Danas broji oko 15.000 stanovnika. Severozapadno od Jozgada, 28 km daleko, nalaze se u preistoriji čuveno arheološko nalazište Boghasköj sa skulpturama na stenama, koje sliče asirskim. Tu su otkriveni još i drugi ostaci hetitske kulture i jezika.

Vilajet Konija ima površinu od 91.600 km² sa oko 1.100.000 stanovnika. Deli se u sledeće sandžake: Konija, Teke, Hamid (Isparta), Nigde, Burdur (Buldur) i zauzima stare oblasti Kapadokiju, Pizidiju, Pamfiliju i zapadnu Ciliciju. Varoš Konija (grčki Ikonion, lat. Iconium) leži na pustoj karamanskoj visokoravni od 1150 m nadmorske visine. Slično kao Angora naslanja se i Konija na staru citadelu i hrani zanimive ostatke seldžuško-arapske arhitekture i zanimive primere ornamentike (arabeski) izrađene u kamenu. Inače su kuće današnjih varošana loše i pravljene obično od drva ili ilovače. Seldžuški Sultan Kilidž Arslan načinio je Koniju rezidencijom svoje države, koja je bila centar politične vlasti u Maloj Aziji do upada Mongola (1244). Za vreme trećeg krstačkog rata izvojevao je nemački car Friderik I. Barbarosa veliku pobedu nad seldžuškim sultanom pred samom njegovom rezidencijom i zauzeo je Koniju (18. maja 1190). U konijskom vilajetu nalazi se karamanska visokoravan, tako imenovana po jednom turkmenskom plemenu, sa visinom od presečno 1200 m. To je monotona, slana stepa, koja ima u letnje doba veliku vrućinu, a u zimi veliki mraz. Pošto tamošnje reke nemaju pristup moru, stvaraju se jezera i močvare. Stanovništvo je retko posejano i naselja su siromašna. Varoš Karaman (antična Laranda) leži između Taurusa i Karadagha i poznata je u istoriji po osvojenju Perdike (322 pre Hr.) i cara Friderika I. Barbarose (1190). Kod prodiranja osmanskih Turaka u Malu Aziju držala se još dugo karamanska dinastija (počevši od 1277), držeći vlast nad Likaonijom, Kapadokijom, Galacijom i zapadnom Kilikijom. Tri godine posle Kosovske bitke morali su Karamanci priznati nadvlad Visoke Porte, a 1466 osvojio je sultan Mehmed I. Koniju i načinio kraj karamanskoj državi.

Glavna varoš sandžaka Burdur (Buldur) je istoimena varoš, koja leži na visokoravni od 1050 m nadmorske visine, nedaleko od slanog jezera Burdur (ant. Askania limne). Varoš broji 12.000 stanovnika, od kojih su $\frac{1}{4}$ grčki i jermenski hrišćani,

a $\frac{3}{4}$ muslimanski Turci. Sandžak ima razvijenu poljoprivredu i izvozi produkte železnicom u Smirnu.

Centar sandžaka Nigde (19.300 km² sa oko 200.000 stanovnika) je istoimena varoš, koja leži 1000 m nad morem u pitomom kraju punim bašta. Varošica broji oko 6000 stanovnika, ima prostrane bazare i mnoge građevinske ostatke iz srednjeg veka. Sandžak Nigde predstavlja istočni deo konijskog vilajeta, a varoš leži na periferiji visokoravni, tamo gde prestaje Taurus i počinje Antitaurus. — Adalija, glavna varoš sandžaka Tekke na tlu antičke Pamfilije i delomice Likije, leži na visokoj kamenoj terasi u uglu istoimenog morskog zaliva i bila je ustanovljena (Attaleia) od pergamskog kralja Attalosa II. (159—138 pre Hr.) na mestu starog Korykosa. Varoš ima dosta vode, ali je

Zarobljeni Turci posle večernje molitve u donjem gradu u Beogradu, 1913.

podneblje vruće i nezdravo. U okolini Adalije nalaze se cele šume oranža, citriona, smokava, vinove loze i dudova. Varoš se diže amfiteatralno iznad male luke sa živahnim prometom. Glavni izvoz su konji i drvo za građevine. Pre svetskog rata živelo je tamo oko 3000 Grka.

Toliko o istoriji osmanskih Turaka i geografiji angorskog i konijskog vilajeta, da bi bolje upoznali materijal za ovu antropološku studiju.

*

Kod pojedinih osoba zabeleženi su sledeći podaci i mere: I. ime i prezime, II. mesto rođenja, III. puk u kojem je vojnik služio, IV. kaza (srez), V. sandžak (oblast), VI. vilajet (pokrajina), VII. doba života, VIII. visina uzrasta, IX. najveća dužina glave, X. najveća širina glave, XI. najmanja širina čela, XII. raz-

mak jagodičnih kosti, XIII. razmak uglova donje vilice, XIV. fiziognomska visina lica, XV. morfološka visina lica, XVI. gornja morfološka visina lica, XVII. visina nosa, XVIII. širina nosa, XIX. horizontalni obim glave, XX. visina uzrasta kod sedenja (Sitzhöhe), XXI. index cephalicus (Längen-, Breiten-Index des Kopfes), XXII. index facialis, XXIII. boja kose, XXIV. boja brkova, XXV. boja očne dužice (iris), XXVI. boja kože, XXVI. kompleksioni tipovi.

Na osnovi izmerene najveće dužine i najveće širine glave izračunat je indeks glave (index cephalicus) i index cranii, koji je po nahodanju francuskog antropologa P. Broke (Broca) za dve jedinice manji od indeksa glave. Zamorno izračunavanje indeksa ovom prilikom bilo nam je uštedeno, jer smo se mogli poslužiti tablicama, koje su naročito zato sastavljene (Carl M. Fürst, Index-Tabellen zum anthropologischen Gebrauche. Jena, Verlag von G. Fischer 1902). Zato pripada hvala bivšem direktoru i profesoru skopljanskog universiteta, g. dr. Simi Trojanoviću, koji je spomenute tablice (skrižaljke) stavio na raspoloženje piscu ove antropološke studije. Pre smo kod antropoloških proučavanja upotrebljavali tako zvani Stangenzirkel (kraniometar sistem v. Hölder-Joh. Ranke), a prilikom ispitivanja zarobljenih osmanskih Turaka i Bugara merili smo pipalnim šestarom (Taster-Zirkel), kojeg je konstruisao prof. R. Martin. I ostali instrumenti kao Gleitzirkel, Stahlbandmass, antropometar, Augenfarbentafel, koji su bili ovom prilikom upotrebljeni, sastavljeni i izrađeni su po sistemu R. Martina u Curihi.

Na kraju primećujem još i to, da anadolski Turci nemaju stalnih porodičnih imena (prezimenaa) poput Europljana, već se ličnom imenu pristavlja lično ime oca, koje služi kao prezime, kao n. pr. Hasan Sülejman, Ibrahim Alil, Halil Salı. Osman Ali i t. d.

I. Visina uzrasta (La taille).

Visina uzrasta izmerena je pomoću Martinovog antropometra kod 47 lica iz oba vilajeta i varira između minimuma (1534 mm) kod jednog vojnika iz sandžaka Adalije (Tekke) i maksimuma (1785 mm) kod vojnika iz sandžaka Isparte (Hamid) u konijskom vilajetu. Razmak varijacije iznosi $1785 - 1534 = 251$. Nijedan se slučaj nije desio sa vrlo malim rastom (ispod

1500 mm), dok je međutim kod zarobljenih bugarskih vojnika sa crnomorske strane konstatovano 0.56 % uzrasta.⁴

Za osobe malog rasta (1500—1599 mm) utvrđene su ove mere u milimetrima: 1534, 1538 (2 puta), 1542, 1566, 1567, 1569, 1580, 1587. Svega 9 slučajeva (19.15 %). Kod pontijskih Bugara⁵ nađeno je 14.52 %, dakle manje malih nego kod Turaka.

Za osobe srednjeg rasta (1600—1699 mm): 1606, 1617, 1615, 1614, 1610, 1612, 1629, 1622, 1623, 1625, 1624, 1627, 1630, 1644,

Turčin iz konijskog vilajeta.

1649, 1649, 1642, 1645, 1652, 1650, 1650, 1662, 1668, 1660, 1662, 1670, 1677, 1670, 1682, 1683, 1686, 1687, 1691, 1695. Svega 34 slučajeva (72.34 %). Prema tome većina osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta srednjeg je rasta. I kod Grka⁶ iznosi srednji uzrast preko polovine (61.97 %), dok se međutim ova visina

⁴ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, стр. 969. Београд.

⁵ Н. Жупанић, оп. с. I. с.

⁶ A. Weisbach, Die Schädelform der Griechen. (Mitt. d. anthropol. Gesell. in Wien, Bd. XI. N. F. Bd. I, str. 79. Beč 1881.

nalazi u manjini: kod Srba predratne Kraljevine (Šumadije)⁷ 41.40 %, kod Bosanaca i Hercegovca⁸ 28.50 % i kod Srbohrvata Hrvatske i Slavonije⁹ (48.5 %). Ako razlikujemo kod kategorije srednjeg rasta donju podvrstu (1600—1649 mm) i gornju podvrstu (1650—1699 mm) onda je prva podvrsta zastupljena sa 38.30 %, a druga sa 34.04 %.

Kod vojnika visokog rasta (1700—1799 mm) utvrđene su sledeće mere: 1702 mm, 1712 mm, 1771 mm i 1785 mm, svega 4 slučaja ili 8.51 %. To znači da su veliki ljudi n. pr. kod pontijskih Bugara¹⁰ duplo više zastupani nego kod osmanskih Turaka spomenutih vilajeta. Naročito u tom pogledu nadmašuju Turke Srbohrvati¹¹ iz Hrvatske i Slavonije (49 %) i Slovenci (40.4 %).¹²

Ljudi vrlo visokog stasa (1800 i više mm) u opšte nisu konstatovani, dok ih ima međutim n. pr. kod Srbohrvata Hrvatske i Slavonije¹³ 4.2 %.

Prosečna telesna visina (PVR) vojnika angorskog i konijskog vilajeta jednaka je kvocijentu od zbira mera (S_1) deljenom kroz broj merenih vojnika (b_1). $PVR = \frac{S_1}{b_1} = \frac{77021}{47} = 1638 \text{ mm}$. To znači nešto više nego što je A. Weisbach utvrdio kao prosečnu telesnu visinu Turaka u opšte (40 ♂, 1622 mm).

Kod upoređenja visine uzrasta u pojedinim sandžacima spomenutih vilajeta nalazimo kao prosečnu telesnu visinu:

Vilajet Angora:

Sandžaci:

Jozgad:	3 ♂; zbir mera	4901; prosečno	$\frac{4901}{3} = 1634 \text{ mm}$
Čorum:	8 ♂; " "	13061; "	$\frac{13061}{8} = 1633 \text{ "}$
Kajzarije:	3 ♂; " "	4936; "	$\frac{4936}{3} = 1645 \text{ "}$
K'rşehir:	6 ♂; " "	9844; "	$\frac{9844}{6} = 1641 \text{ "}$

Vilajet Angora: 20 ♂; zbir mera 32742; prosečno $\frac{32742}{20} = 1637 \text{ mm}$

⁷ A. З. Носовъ, Къ антропологији Королевства Сербовъ, стр. 128. Петроград 1913.

⁸ A. Weisbach, Die Bosnier. (Mitt. d. anthr. G. Bd. XXV.). Beč 1895.

⁹ A. Weisbach, Die Serbokroatten Kroatiens und Slavoniens. (Mitt. d. a. G. in W. Bd. XXXVI., str. 100.) Beč 1905.

¹⁰ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, I. с.

¹¹ A. Weisbach, Die Serbokroaten Kroatiens und Slavoniens.

¹² A. Weisbach, Die Slovenen. (Mitt. d. anthrop. G. in W. Bd. XXXIII., str. 236.) Beč 1903.

¹³ A. Weisbach, Die Serbokroaten Kroatiens u. Slavoniens.

Vilajet Konia:

Sandžaci:

Konija:	2 ♂ ;	zbir mera	3326; prosečno	$\frac{3326}{2} = 1663$	mm
Burdur:	4 ♂ ;	" "	6358; "	$\frac{6358}{4} = 1589$	"
Isparta:	2 ♂ ;	" "	3397; "	$\frac{3397}{2} = 1698$	"
Nigde:	14 ♂ ;	" "	23165; "	$\frac{23165}{14} = 1655$	"
Adalija:	5 ♂ ;	" "	8037; "	$\frac{8037}{5} = 1607$	"

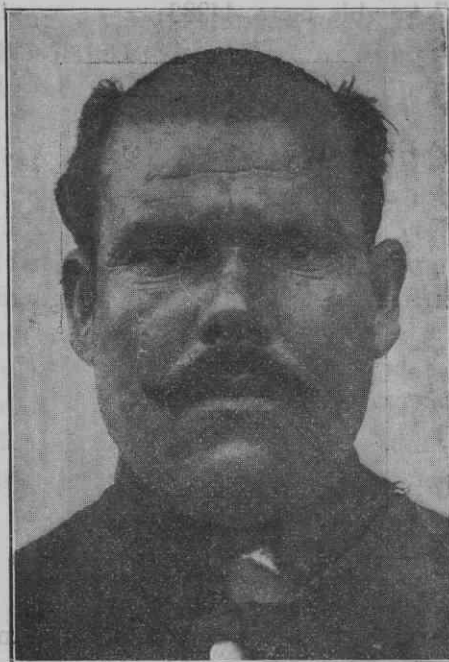
Vilajet Konia: 27 ♂ ; zbir mera 44283; " $\frac{44283}{27} = 1640$ mm

Anadolski Turčin hetitskog tipa.

Razlika prosečne visine uzrasta u pojedinim sandžacima nije baš znatna, jer se kreće u obimu podvrste donje srednje visine (1600—1650 mm). U sandžaku Burdur pada u oči, da stoji prosečna visina uzrasta ispod 1600 mm i spada prema tome u kategoriju niskog uzrasta (1500—1600 mm). Teško je verovati, da bi bila mala neznatna visina uzrasta jedna od osobina prvobitnih Turaka kod njihovog dolaska u Prednju Aziju. Verovatnije je, da treba u niskom uzrastu današnjeg stanovništva buldurskog i adalijskog sandžaka na Sredozemnom moru gledati jednu od osobina predarijevskih stanovnika melanodolikocefalne ili mediteranske rase. U antičko doba postojale su na istoj teritoriji uz more Pamfilija, a severno od ove Pizidija sa varošima, kojih imena ni malo ne zvuče indoeuropljanski već alarodski (Termes-

sos, Selge, Sagalassos, Kremna, Sirk, Pogla, Fulla, Oroanda, Kattenna). Herodot piše, da su ovde bivali Lazonijci i Hytenci kao susedi Kabalijaca. Važno je predanje Strabonovo, da su se naselja Lelega prostirala i u Pizidiji, jer je dokazano, da Lelezi spadaju u rodbinu Pelazga, predarijevskih stanovnika Balkanskog poluostrva, i da su prema tome rođaci Etruščana. Za Solimée u Likiji kaže pesnik Choirilos, da su govorili feničanski. Pošto često fizički habitus stanovništva preživi jezik, tako se moglo

Turčin iz angorskog vilajeta.

i autohtono alarodsko stanovništvo Pamfilije i Likije najpre pogrčiti, a docnije u srednjem veku poturčiti i pomuslimaniti.

Prosečna visina uzrasta gotovo je ista u angorskom i konijskom vilajetu, jer iznosi razlika samo $1640 - 1637 = 3 \text{ mm}$.

II. Najveća dužina glave.

Najveća dužina glave (antero-posteridni dijametar), koja znači rastojanje glabele od najodalenije tačke na potiljku izmerna je kod 47 lica. Najveća mera (200 mm) konstatovana je kod

jednog vojnika iz sandžaka K'ršehir (angorski vilajet), a najmanja kod jednog vojnika iz sandžaka Adalije u konijskom vilajetu. Variranje se kreće između ova dva ekstrema i njegova jačina iznosi $200 - 165 = 35$. Po svojoj jačini zastupljene su pojedine mere ovako: 177 mm (6 puta), 179 mm (6 puta), 183 mm (5 puta), 182 mm (4 puta), 178 mm (3 puta), 188 mm (3 puta), 189 mm (3 puta), 192 mm (3 puta), 184 mm (2 puta), 165 mm (1 put), 172 mm (1 put), 176 mm (1 put), 174 mm (1 put), 171 mm (1 put),

Turčin iz angorskog vilajeta.

173 mm (1 put), 186 mm (1 put), 187 mm (1 put), 181 mm (1 put) i 200 mm (1 put). Najčešće se dakle nalaze dužine 177 mm i 179 mm , naime svaka po šest puta. Zbir anteroposterijornih dijametara (S_2) kod svih 47 vojnika (b_2) iznosi 8566; prosečna najveća dužina glave (PND) = $\frac{S}{b_2} = \frac{8566}{47} = 182\text{ mm}$; dakle toliko kao kod Bosanaca (Weisbach — 182 mm), Belorusa (Talko-Hryniewicz — 182 mm), Rusina Galicije, Bukovine i Podolije (Majer-Kopernicki, Himmel — 182 mm) ali manja nego kod Čeha (Weis-

bach — 186 mm), Poljaka bivše ruske carevine (Elkind — 185 mm), pontijskih Bugara (Županić — 185 mm) ili Slovenaca (185 mm).¹⁴

Ako uporedimo oba spomenuta vilajeta odnosno najveće dužine glave, onda nalazimo za angorski vilajet prosečnu meru: $\frac{3648}{20} = 182 \text{ mm}$ i za konijski vilajet: $\frac{4918}{27} = 182 \text{ mm}$, dakle istu meru.

U pojedinim sandžacima stoje odnosi ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	3 ♂ ;	zbir mera	537;	prosečno	$\frac{537}{3}$	= 179 mm
Čorum:	8 ♂ ;	" "	1450;	"	$\frac{1450}{8}$	= 181 "
Kajzarije:	3 ♂ ;	" "	539;	"	$\frac{539}{3}$	= 180 "
K'rşehir:	6 ♂ ;	" "	1122;	"	$\frac{1122}{6}$	= 187 "

Vilajet Angora: 20 ♂ ; zbir mera 3648; prosečno $\frac{3648}{20} = 182 \text{ mm}$

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 ♂ ;	zbir mera	360;	prosečno	$\frac{360}{2}$	= 180 mm
Burdur:	4 ♂ ;	" "	705;	"	$\frac{705}{4}$	= 176 "
Isparta:	2 ♂ ;	" "	359;	"	$\frac{359}{2}$	= 179 "
Nigde:	14 ♂ ;	" "	2611;	"	$\frac{2611}{14}$	= 186 "
Adalia:	5 ♂ ;	" "	883;	"	$\frac{883}{5}$	= 177 "

Vilajet Konija: 27 ♂ ; zbir mera 4918; prosečno $\frac{4918}{27} = 182 \text{ mm}$

Najveći antero-posterijorni dijametar konstatovan je u sandžaku Nigde, a najkraći u sandžaku Burduru, koja oba leže u konijskom vilajetu.

III. Najveća širina glave.

Mere za najveću širinu glave utvrđene su pomoću Martinovog pipaonog šestara kod 47 osoba. Najšira glava (169 mm) konstatovana je kod jednog vojnika iz čorumskog sandžaka, a najuža (145 mm) kod jednog iz sandžaka Nigde u konijskom

¹⁴ A. Weisbach, Die Slovenen. Mitt. d. anthropol. G. in W. Bd. XXXIII, str. 245. Beč 1903.

MALA AZIJA I SIRIJA.

MEKILLO 1:2700,000
 0 100 200 300 400 500 Km.

— Granice vilajeta.
 Granice sandžaka.

zastupljene su ovako: 149 mm (5 puta), 151 mm (5 puta), 162 mm (4 puta), 148 mm (3 puta), 150 mm (3 puta), 158 mm (3 puta), 155 mm (3 puta), 146 mm (2 puta), 147 mm (2 puta), 154 mm vilajetu. Razmak variranja iznosi $169 - 145 = 24$. Pojedine mere (2 puta), 152 mm (2 puta), 157 mm (2 puta), 153 mm (2 puta), 145 mm (1 put), 156 mm (1 put), 160 mm (1 put), 161 mm (1 put), 169 mm (1 put), 167 mm (1 put). Najčešće se javljaju mere 149 mm i 151 mm. Zbir mera za najveću širinu glave (S_3) iznosi kod svih 47 vojnika (b_3) 7234; prosečna najveća širina glave (PNS) = $\frac{S_3}{b_3} = \frac{7234}{47} = 154$ mm. Prema tome imaju Česi (Weisbach — 159 mm), Bosanci (Weisbach — 156 mm) i Slovenci (Weisbach — 156 mm)¹⁵ veću širinu glave nego anadolski Turci, dok su međutim kod Poljaka (Elkind — 150 mm), Belorusa (Talko-Hryniewicz — 152 mm) i Rusa jaroslavske gubernije (Zograf — 152 mm) i pontijskih Bugara (Županić — 150 mm)¹⁶ konstatovane manje mere.

U pojedinim sandžacima obaju vilajeta stoje prilike odnosno najveće širine glave ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	3 $\triangle$ _○ ;	zbir mera	464;	prosečno	$\frac{464}{3}$	= 155 mm
Čorum:	8 $\triangle$ _○ ;	" "	1247;	"	$\frac{1247}{8}$	= 155 "
Kajzarije:	3 $\triangle$ _○ ;	" "	472;	"	$\frac{472}{3}$	= 157 "
K'rşehir:	6 $\triangle$ _○ ;	" "	923;	"	$\frac{923}{6}$	= 154 "

Vilajet Angora: 20 $\triangle$ _○; zbir mera 3106; prosečno $\frac{3106}{20} = 155$ mm

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 $\triangle$ _○ ;	zbir mera	311;	prosečno	$\frac{311}{2}$	= 155 mm
Burdur:	4 $\triangle$ _○ ;	" "	632;	"	$\frac{632}{4}$	= 158 "
Isparta:	2 $\triangle$ _○ ;	" "	317;	"	$\frac{317}{2}$	= 158 "
Nigde:	14 $\triangle$ _○ ;	" "	2116;	"	$\frac{2116}{16}$	= 151 "
Adalia:	5 $\triangle$ _○ ;	" "	752;	"	$\frac{752}{5}$	= 150 "

Vilajet Konija: 27 $\triangle$ _○; zbir mera 4128; prosečno $\frac{4128}{27} = 153$ mm

¹⁵ A. Weisbach, Die Slovenen, I. c.

¹⁶ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, стр. 971. Београд 1913.

Najmanju meru za najveću širinu glave imaju Turci u sandžacima Nigde (151 mm) i Adalia (150 mm), t. j. na tlu antične Pamfilije i Pizidije, a najveću meru u sandžacima Isparti (158 mm) i Kajzarije (157 mm). Stanovništvo angorskog vilajeta ima za $155 - 153 = 2$ mm veću meru za prosečnu najveću širinu glave nego stanovništvo konijskog vilajeta.

IV. Najmanja širina čela.

Najmanja širina čela izmerena je isto tako pomoću pipaonog šestara, kao i najveća širina glave, i to kod 35 lica. Najmanja mera (95 mm) konstatovana je kod jednog vojnika iz sandžaka Adalije a najveća u sandžaku Burdur (116 mm). Jačina variranja iznosi $116 - 95 = 21$. Pojedine mere zastupljene su na sledeći način: 105 mm (8 puta), 106 mm (4 puta), 107 mm (3 puta) 108 mm (3 puta), 109 mm (3 puta), 102 mm (2 puta), 104 mm (2 puta), 99 mm (2 puta), 95 mm (1 put), 96 mm (1 put), 101 mm (1 put), 103 mm (1 put), 110 mm (1 put), 111 mm (1 put), 113 mm (1 put), 116 mm (1 put). Tipična je mera 105 mm, jer se javlja najčešće. Zbir mera za najmanju širinu čela (S_4) kod svih 35 vojnika (b_4) iznosi 3691. Prosečna najmanjša širina čela (PNŠČ) $= \frac{S_4}{b_4} = \frac{3691}{35} = 105$ mm. To znači da imaju pontijski Bugari¹⁷ za $108 - 105 = 3$ mm veću meru. U angorskom vilajetu iznosi najmanja širina čela $\frac{1579}{15} = 105$ mm a u konijskom $\frac{2112}{20} = 107$ mm, dakle za 2 mm više.

Odnosi između mera u pojedinim sandžacima stoje ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 $\frac{1}{0}$	zbir mera	215;	prosečno	$\frac{215}{2} = 107.5$ mm
Čorum:	5 $\frac{1}{0}$	" "	519;	"	$\frac{519}{5} = 103.8$ "
Kajzarije:	3 $\frac{1}{0}$	" "	323;	"	$\frac{323}{3} = 107.7$ "
K'rşehir:	5 $\frac{1}{0}$	" "	522;	"	$\frac{522}{5} = 104.4$ "

Vilajet Angora: 15 $\frac{1}{0}$; zbir mera 1579; prosečno $\frac{1579}{15} = 105.2$ mm

¹⁷ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, стр. 271.

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 ♂	zbir mera	211;	prosečno	$\frac{211}{2} = 105.5$	mm
Burdur:	3 ♂	" "	332;	"	$\frac{332}{3} = 110.7$	"
Isparta:	2 ♂	" "	215;	"	$\frac{215}{2} = 107.5$	"
Nigde:	11 ♂	" "	1152;	"	$\frac{1152}{11} = 107.5$	"
Adalia:	2 ♂	" "	202;	"	$\frac{202}{2} = 101.0$	"

Vilajet Konija: 20 ♂ ; zbir mera 2112; " $\frac{2112}{20} = 107.1$ mm

Najveća prosečna mera izračunata je za sandžake Burdur (111 mm) i Kajzarije, a najmanja za sandžake Adaliju (101 mm), Čorum i K'ršehir (104 mm).

V. Razmak jagodičnih kosti (arcus zygomatici).

Najveći razmak između oba arcus zygomatici (grösste Jochbogenbreite) označuje donekle već sam po sebi širinu lica. Izmereno je u oba vilajeta kod 34 vojnika i to pomoću pipaonog šestara. Maksimum 148 mm, minimum 129 mm. Razmak variranja 148 — 129 = 19. Pojedine mere stoje sledećim redom: 129 mm (1 put), 133 mm (1 put), 134 mm (1 put), 140 mm (1 put), 147 mm (1 put), 139 mm (2 puta), 143 mm (2 puta), 144 mm (2 puta), 146 mm (2 puta), 142 mm (3 puta), 137 mm (4 puta), 138 mm (4 puta), 148 mm (4 puta) i 136 mm (5 puta). Tipična je mera od 136 mm. Zbir mera (S_5) kod svih 34 vojnika (b_5) iznosi: 129 + 133 + 134 + 136 (5 puta) + 137 (4 puta) + 138 (4 puta) + 139 (2 puta) + 140 + 141 + 142 (3 puta) + 143 (2 puta) + 144 (2 puta) + 146 (2 puta) + 177 + 148 (4 puta) = 4766. Prosečno rastojanje jagodičnih kosti (PRJK) = $\frac{S_5}{b_5} = \frac{4766}{34} = 140$ mm. Prema tome imaju Bugari sa Crnog mora (137 mm) za 140 — 137 = 3 mm uže lice, nego Turci angorskog i konijskog vilajeta. U pojedinim sandžacima spomenutih dvaju vilajeta stoje odnosi između mera, kao što sledi:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 ♂	zbir mera	273;	prosečno	$\frac{273}{2} = 136.5$	mm
Čorum:	5 ♂	" "	702;	"	$\frac{702}{5} = 140.4$	"
Kajzarije:	3 ♂	" "	416;	"	$\frac{416}{3} = 138.7$	"
K'ršehir:	5 ♂	" "	705;	"	$\frac{705}{5} = 141$	"

Vilajet Angora: 15 ♂ ; zbir mera 2096; prosečno $\frac{2096}{15} = 139.7$ mm

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 ▲ ○	zbir mera	287;	prosečno	$\frac{287}{2}$	$= 143.5$	mm
Burdur:	3 ▲ ○	" "	419;	"	$\frac{419}{3}$	$= 139.7$	"
Isparta:	2 ▲ ○	" "	292;	"	$\frac{292}{2}$	$= 146.$	"
Nigde:	10 ▲ ○	" "	1407;	"	$\frac{1407}{10}$	$= 140.7$	"
Adalia:	2 ▲ ○	" "	265;	"	$\frac{265}{2}$	$= 132.5$	"

Vilajet Konija: 19 ▲
 ○ ; zbir mera 2670; prosečno $\frac{2670}{19} = 140.4$ mm

Vojnici iz konijskog vilajeta imaju za $140.4 - 139.7 = 0.7$ mm veći razmak jagodičnih kosti. Od pojedinih sandžaka konstatovane su najveće mere u sandžacima Isparti (146 mm) i Koniji a najniže u sandžacima Adaliji (132 mm) i Jozgadu (136 mm).

VI. Razmak uglova donje vilice.

Razmak uglova donje vilice (angulus mandibulae) meren je pipaoim šestarom (Taster-Zirkel) R. Martinovog sistema. Ugao donje vilice pravi grana od corpus mandibulae sa granom (ramus mandibulae), koja se uzdiže od horizontalnog dela bazi lubanje. Svega 34 slučaja, i to 15 iz angorskog i 19 iz konijskog vilajeta. Najmanja mera (94 mm) konstatovana je kod jednog vojnika iz čorumskog sandžaka, a najveća kod jednog iz sandžaka Burdur, tako da iznosi jačina variabiliteta $120 - 94 = 26$. Po mno-

gobrojnosti nahodjenja mere slede ovako: 94 mm, 97 mm, 98 mm,

101 mm (2 puta), 102 mm (3 puta), 104 mm (3 puta), 105 mm,

106 mm, 107 mm, 108 mm (4 puta), 109 mm (2 puta), 110 mm

(3 puta), 111 mm (3 puta), 112 mm (3 puta), 113 mm (3 puta),

117 mm, 119 mm, 120 mm. Najčešće se javlja dimenzija 108 mm

i to 4 puta, zatim dolaze mere 102 mm (3 puta), 104 mm (3 puta),

110 mm (3 puta), 111 mm (3 puta) i t. d. Prosečna mera za razmak

uglova kod svih 34 vojnika angorskog i konijskog vilajeta iznosi:

$\frac{94 + 97 + 98 + 101 + 101 + 102 + 102 + 102 + 104 + 104 + 104 + 105 + 106 + 107 + 108 + 108$

$+ 108 + 108 + 109 + 109 + 110 + 110 + 110 + 111 + 111 + 111 + 112 + 112 + 112 + 113 + 113$

$+ 117 + 119 + 120 = \frac{3668}{34} = 107.8$ mm. Kod pontijskih Bugara¹⁸ konstatovana

je za razmak uglova donje vilice prosečna mera 107.2 mm, dakle je

za 0.6 mm manja nego kod Turaka obaju vilajeta.

¹⁸ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 972.

U pojedinim sandžacima stoje odnosi između prosečnih mera kao što sledi:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$;	zbir mera	215;	prosečno	$\frac{215}{2}$	=	107.5 mm
Čorum:	5 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$;	" "	520;	"	$\frac{520}{5}$	=	104 " "
Kajsarije:	3 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$;	" "	322;	"	$\frac{322}{3}$	=	107.3 " "
K'rşehir:	5 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$;	" "	556;	"	$\frac{556}{5}$	=	111.2 " "

Vilajet Angora: 15 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$; zbir mera 1613; prosečno $\frac{1613}{15}$ = 107.5 mm

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$;	zbir mera	217;	prosečno	$\frac{217}{2}$	=	108.5 mm
Burdur:	3 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$;	" "	331;	"	$\frac{331}{3}$	=	110.3 " "
Isparta:	2 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$;	" "	217;	"	$\frac{217}{2}$	=	108.5 " "
Nigde:	10 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$;	" "	1078;	"	$\frac{1078}{10}$	=	107.8 " "
Adalia:	2 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$;	" "	202;	"	$\frac{202}{2}$	=	201.0 " "

Vilajet Konija: 19 $\frac{\Delta}{\bigcirc}$; zbir mera 2045; prosečno $\frac{2045}{19}$ = 107.3 mm

Razlika između oba vilajeta iznosi $107.5 - 107.3 = 0.2$ mm, a to znači da je razmak uglova donje vilice u obe pokrajine isti.

VII. Fizijognomska visina lica.

Fizijognomska visina lica predstavlja odstojanje između ruba koji pravi čelo sa kosom (Stirnhaarrand), i donjeg ruba donje vilice (corpus mandibulae). Svega 34 slučaja i to 15 iz angorskog i 19 iz konijskog vilajeta. Minimum (167 mm) je izmeren kod jednog Turčina iz čorumskog sandžaka, maksimum (179 mm) pak kod jednog iz jozgadskog sandžaka, tako da širina variranja iznosi $179 - 167 = 30$.

Prosečna mera kod svih 34 vojnika iznosi:

$$\frac{167 + 170 + 173 + 173 + 175 + 175 + 176 + 177 + 177 + 178 + 179 + 179 + 179 + 180 + 180 + 180 + 181 + 182 + 183 + 184 + 184 + 185 + 186 + 187 + 188 + 188 + 190 + 190 + 190 + 193 + 193 + 193 + 195 + 197}{34} = \frac{6227}{34} = 183.1 \text{ mm.}$$

Pošto na pr. kod pontijskih Bugara¹⁹ iznosi prosečna fizijognomska visina lica 180·1, to je ona za $183·1 - 180·1 = 3\text{ mm}$ niža nego kod spomenutih obaju vilajeta.

U pojedinim sandžacima stoje odnosi između prosečnih fizijognomskih visina lica, kao što sledi:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 ♂ ; zbir mera	377; prosečno	$\frac{377}{2} = 188·5\text{ mm}$
Čorum:	5 ♂ ; " "	880; "	$\frac{880}{5} = 176·0\text{ "}$
Kajzarije:	3 ♂ ; " "	540; "	$\frac{540}{3} = 180·0\text{ "}$
K'rşehir:	5 ♂ ; " "	944; "	$\frac{944}{5} = 188·8\text{ "}$

Vilajet Angora: 15 ♂ ; zbir mera 2741; prosečno $\frac{2741}{15} = 182·7\text{ mm}$

Vilajet Konia.

Sandžaci:

Koniја:	2 ♂ ; zbir mera	386; prosečno	$\frac{386}{2} = 193·0\text{ mm}$
Burdur:	3 ♂ ; " "	539; "	$\frac{539}{3} = 179·7\text{ "}$
Isparta:	2 ♂ ; " "	359; "	$\frac{359}{2} = 179·5\text{ "}$
Nigde:	10 ♂ ; " "	837; "	$\frac{837}{10} = 183·7\text{ "}$
Adalija:	2 ♂ ; " "	345; "	$\frac{345}{2} = 172·5\text{ "}$

Vilajet Konia: 19 ♂ ; zbir mera 3466; " $\frac{3466}{19} = 182·4\text{ mm}$

Prema tome Turci angorskog vilajeta imaju za $182·7 - 182·4 = 0·3$ nižu fizijognomsku visinu nego u konijskom vilajetu.

VIII. Morfološka visina lica.

Morfološka visina lica znači odstojanje između donjeg ruba brade i nosno-čeonog šva (sutura nasofrontalis). Svega 34 slučaja u oba vilajeta. Maksimum 137 mm, minimum 107 mm. Jačina varijacije $137 - 107 = 30$. Prema veličini i zastupljenosti mere se redaju na sledeći način: 107 mm, 114 mm, 116 mm (2 puta), 117 mm (3 puta), 118 mm (3 puta), 119 mm, 121 mm, 122 mm (2 puta), 123 mm (5 puta), 124 mm (3 puta), 125 mm (5 puta), 126 mm, 127 mm (2 puta), 131 mm, 132 mm, 134 mm i 137 mm. Najčešće

¹⁹ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 972.

se javlja mera 123 i 125 mm. Prosečna morfološka visina lica iznosi kod svih 34 vojnika:

$$\frac{107 + 114 + 116 + 116 + 117 + 117 + 117 + 117 + 118 + 118 + 119 + 121 + 122 + 122 + 123 + 123 + 123 + 123 + 124 + 124 + 124 + 125 + 125 + 125 + 125 + 125 + 126 + 127 + 127 + 131 + 132 + 134 + 137}{34} = \frac{4194}{34} = 123.4 \text{ mm.}$$

Kod pontijskih Bugara²⁰ iznosi morfološka visina lica 120 mm te je prema tome $123.4 - 120 = 3.4$ mm niža nego kod anadolskih Turaka obaju vilajeta.

Morfološka visina lica stoji u pojedinim sandžacima ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	2 $\bigcirc$;	zbir mera	257;	prosečno	$\frac{257}{2}$	= 128.5 mm
Çorum:	5 $\bigcirc$;	" "	599;	"	$\frac{599}{5}$	= 119.8 "
Kajsarije:	3 $\bigcirc$;	" "	343;	"	$\frac{343}{3}$	= 114.3 "
K'rşehir:	5 $\bigcirc$;	" "	629;	"	$\frac{629}{5}$	= 125.8 "

Vilajet Angora: 15 $\bigcirc$; zbir mera 1828; prosečno $\frac{1828}{15} = 121.9$ mm

Vilajet Konja.

Sandžaci:

Konija:	2 $\bigcirc$;	zbir mera	250;	prosečno	$\frac{250}{2}$	= 125.0 mm
Burdur:	3 $\bigcirc$;	" "	359;	"	$\frac{359}{3}$	= 119.7 "
Isparta:	2 $\bigcirc$;	" "	243;	"	$\frac{243}{2}$	= 121.5 "
Nigde:	10 $\bigcirc$;	" "	1249;	"	$\frac{1249}{10}$	= 124.9 "
Adalia:	2 $\bigcirc$;	" "	239;	"	$\frac{239}{2}$	= 119.5 "

Vilajet Konija: 19 $\bigcirc$; zbir mera 2340; prosečno $\frac{2340}{19} = 123.2$ mm

Najviša mera konstatovana je za sandžak Jozgad, najniža pak za sandžak Kajzarije i Burdur.

IX. Gornja morfološka visina lica.

Gornja morfološka visina lica znači rastojanje između sutura nasofrontalis i rima oris. Svega utvrđeno 34 slučaja i to minimum (61 mm) kod jednog vojnika iz sandžaka K'rşehir a maksimum (86 mm) kod jednog drugog iz istog sandžaka. Širina variranja iznosi $86 - 61 = 25$. Pojedine mere redaju se na sledeći način:

²⁰ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 973.

61 mm, 74 mm (6 puta), 75 mm (4 puta), 76 mm (6 puta), 77 mm (5 puta), 78 mm (2 puta), 79 mm, 80 mm (3 puta), 81 mm, 83 mm, 84 mm, 85 mm, 86 mm (2 puta). Najčešće se javljaju mere 74 mm i 76 mm, naime po 6 puta. Prosečna gornja morfološka visina lica iznosi:

$$\frac{61 + 74 + 74 + 74 + 74 + 74 + 74 + 75 + 75 + 75 + 75 + 76 + 76 + 76 + 76 + 77 + 77 + 77 + 77 + 78 + 78 + 79 + 80 + 80 + 80 + 81 + 83 + 84 + 85 + 86 + 86}{34} = \frac{2626}{34} = 77.2 \text{ mm.}$$

To znači da imaju Turci angorskog i konijskog vilajeta za $77.2 - 74.1 = 3.1 \text{ mm}$ veću gornju morfološku visinu lica nego na pr. pontijski Bugari.

X. Visina nosa.

Svega 33 slučaja u oba vilajeta. Maksimum 62 mm, minimum 50 mm, prema tome širina variranja $62 - 50 = 12$. Po tekućem redu i množini nahodjenja redaju se mere na sledeći način: 50 mm (2 puta), 51 mm, 52 mm (2 puta), 53 mm (2 puta), 54 mm (6 puta), 55 mm (2 puta), 56 mm (3 puta), 57 mm, 58 mm (7 puta), 59 mm, 60 mm (3 puta), 61 mm i 62 mm (2 puta). Zbir mera S_{10} iznosi kod svih 33 vojnika (b_{10}) a prosečna visina nosa u oba vilajeta

$$\frac{S_{10}}{b_{10}} = \frac{50 + 50 + 51 + 52 + 52 + 53 + 53 + 54 + 54 + 54 + 54 + 54 + 55 + 55 + 56 + 56 + 56 + 57 + 58 + 58 + 58 + 58 + 58 + 58 + 58 + 59 + 60 + 60 + 60 + 61 + 62 + 62}{33} = \frac{1850}{33} = 56.1 \text{ mm.}$$

Prema tome imaju ovi Turci za $56.1 - 53.2 = 2.9 \text{ mm}$ manju visinu nosa nego pontijski Bugari.²¹

XI. Širina nosa.

Svega 33 slučaja. Maksimum 45 mm, minimum 30 mm, prema tome širina variranja $45 - 30 = 15$. Po tekućem broju i nailaženju stoje mere ovako: 30 mm, 32 mm, 33 mm (2 puta), 34 mm (3 puta), 35 mm (2 puta), 37 mm (5 puta), 38 mm (9 puta), 39 mm (3 puta), 40 mm (3 puta), 41 mm, 42 mm, 43 mm i 45 mm. Najčešće se javljaju mere 38 mm, naime 9 puta i 37 mm pet puta. Prosečna mera (PŠN) kod svih 33 vojnika (b_{11}) jednaka zbiru mera (S_{11}) delenom kroz (b_{11}). PŠN = $\frac{S_{11}}{b_{11}} = \frac{30 + 32 + 33 + 33 + 34 + 34 + 34 + 35 + 35 + 37 + 37 + 37 + 37 + 37 + 38 + 38 + 38 + 38 + 38 + 38 + 38 + 38 + 39 + 39 + 39 + 40 + 40 + 40 + 41 + 42 + 43 + 45}{33} = 37.4 \text{ mm.}$

²¹ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 973.

To znači da imaju Turci spomenutih vilajeta za $37.4 - 35.8 = 1.6 \text{ mm}$ veću širinu nosa nego pontijski Bugari. Najveće mere za širinu nosa konstatovane su u sandžacima K'rşehir (38.5 mm) i Nigde (38.3 mm), najmanje pak u adalijskom (31.5 mm) i jozgodskom sandžaku (33 mm).

XII. Horizontalni obim glave.

Horizontalni obim glave (circonférence de la tête) meren je pružnim čeličnim centimetarskim trakom (Stahlbandmass). Svega 29 slučaja. Maksimum 575 mm , minimum 531 mm . Širina variranja $575 - 531 = 44$. Po tekucem broju i nahodanju mere se vrstaju ovako: 531 mm , 532 mm (2 puta), 533 mm , 534 mm (2 puta), 537 mm (2 puta), 539 mm , 540 mm , 541 mm , 545 mm , 546 mm , 547 mm (2 puta), 548 mm (2 puta), 549 mm (2 puta), 550 mm (2 puta), 553 mm , 556 mm , 557 mm , 560 mm , 562 mm , 563 mm , 564 mm i 575 mm . Prosečni horizontalni obim glave (PHOG) kod svih 29 vojnika (b_{12}) jednak je zbiru mera (S_{12}) kroz b_{12} : $\text{PHOG} = \frac{S_{12}}{b_{12}} = \frac{531 + 532 + 532 + 533 + 533 + 534 + 537 + 537 + 539 + 540 + 541 + 545 + 546 + 547 + 547 + 548 + 548 + 549 + 549 + 550 + 550 + 553 + 556 + 557 + 560 + 562 + 563 + 564 + 575}{29} = 546.5 \text{ mm}$.

Pošto iznosi kod pontijskih Bugara horizontalni obim 550.4 mm , to imaju Turci angorskog i konijskog vilajeta za $550.4 - 546.5 = 3.9 \text{ mm}$ manji horizontalni obim glave. Inače imaju vojnici angorskog vilajeta dosta manji obim glave (542.5 mm) nego u konijskom (548.2). Razlika iznosi $548.2 - 542.5 = 5.7 \text{ mm}$.

XIII. Visina tela kod sedenja.

Visina tela kod sedenja (Sitzhöhe) izmerena je samo u dva slučaja i to kod jednog vojnika iz konijskog sandžaka (896 mm) i kod jednog iz adalijskog sandžaka (880 mm). Prosečna mera: $\frac{880 + 896}{2} = 888 \text{ mm}$.

XIV. Boja kose.

Kod boje kose razlikovali smo ove tonove: crni, zatvoreno kestenjevi (dunkelbraun), kestenjevi (braun), otvoreno kestenjevi (otvoreno smeđi, hellbraun) i plavi (blond). Primetili smo samo crni, tamnokestenjevi i kestenjevi ton boje. Svega 47 slučaja. Najjače je zastupljena crna boja kose, naime u 37 slučaja (78.6%), zatim zatvoreno kestenjeva u 6 slučaja (12.7%) i keste-

njeva u 4 slučaja (8·7%), dok je međutim kod pontijskih Bugara²² konstatovano: kestenjeva boja 27·9%, zatvoreno kestenjeva (23·4%), crna 28·4%, plava 17·5% i otvoreno kestenjeva 17·87%. Kod Slovenaca²³ pak je našao A. Weisbach: crna kosa 6·4%, kestenjeva 42·4%, plava 30·5%, otvoreno kestenjeva 19·6%, crvena 1%.

XV. Boja brkova.

Pisac ove studije imao je kod antropološkog ispitivanja balkanskih naroda priliku da često primeti, kako se kod iste osobe razlikuje boja kose na glavi od boje brkova, pak je zato beležio boju brkova i kod pontijskih Bugara i kod anadolskih Osmanlija. Svega 34 slučaja i kod Turaka angorskog i konijskog vilajeta. Najčešće se nalazi kestenjeva boja brkova, naime 18 puta (52·9%), zatim dolazi otvoreno kestenjeva u 6 slučaja (17·7%), zatim zatvoreno kestenjeva u 5 slučaja (14·7%), zatim plava u 3 slučaja (8·8%) i naposled crna u 2 slučaja (5·8%). Iz toga se vidi, da su svetli tonovi boje kose više zastupljeni na brkovima nego na kosi glave. Kod pontijskih Bugara²⁴ su konstatovani sledeći odnosi između boje kose i boje brkova:

Boja kose:		Boja brkova:	
Crna	18·43%	Crna	12·50%
Zatvoreno kestenjeva	23·40%	Zatvoreno kestenjeva	9·37%
Kestenjeva	27·93%	Kestenjeva	30·62%
Otvoreno kestenjeva	12·84%	Otvoreno kestenjeva	22·62%
Plava	17·87%	Plava	25·—%

XVI. Boja kože.

Kod naših istraživanja kompleksije mi smo razlikovali sledeće tonove: beli, mrkobeli, žućkasto-beli, otvoreno-mrki (bräunlich), mrki (braun) i zatvoreno mrki ton. Ovom prilikom zabeležena je boja kod 40 turskih vojnika i to u sledećem odnosu: bela boja kože u 7 slučaja, žućkasto-bela u 4 slučaja, otvoreno mrka (bräunlich) u 20 slučaja (50%), mrka (braun) u 9 slučaja. Prevlađuje otvoreno-mrki ton sa 50%, tako da ovaj sačinjava zajedno sa mrkim tonom (braun) veliku većinu spram otvorenih tonova.

²² H. Жупанић, Понтијски Бугари, 974.

²³ A. Weisbach, Die Slovenen, 237.

²⁴ H. Жупанић, Понтијски Бугари, 975.

XVII. Boja očne dužice.

Boja očne dužice (iris) posmatrana i beležena je na osnovi table R. Martina. Tabla je udešena tako da ima 16 raznih numerisanih imitacija čovečijeg oka, i to u takvom redu, da je sa 1 označen najtamniji (zatvoreno kestenjevi, gotovo crni) ton, a sa 16 najsvetliji (otvoreno plavi) ton očne dužice. Ton 1 je zatvoreno kestenjev, gotovo crn, a ton 5 je otvoreno kestenjev (gotovo žut). Zatim slede mešovite dužice od incl. 6 do incl. 11; u ovim slučajevima kestenjevi (smeđi) pigmenat ne pokriva celo polje dužice, već samo izvesan deo. Od incl. 6 do incl. 8 ima prevlast smeđa boja i ovakve oči nazivamo sivo-kestenjevim; od incl. 9 do incl. 11 pak prevlađuje svetla (siva ili modričasta) boja nad kestenjevim (braun) pigmentom i takve očne dužice nazivamo kestenjevo-sivim ili kestenjevo-modričastima. Ton 12 i 13 predstavljaju pravu sivu (ili modričastu) boju oka, dok međutim pokazuju tonovi incl. 13 do incl. 16 varijante modrih (blau) očiju.

U slučajevima gde za zaznamovanje boje očne iride nismo našli primer u spomenutoj tablici, postavili smo ju između dva najbliža tona. To smo označili dodavanjem 0.5 tonu sa nižim brojem. Tako pripadaju čistoj kestenjovoj grupi i tonovi: $1\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}$, $3\frac{1}{2}$, $4\frac{1}{2}$, modričasto kestenjevoj grupi: $5\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$; kestenjevo-modričastoj grupi: $8\frac{1}{2}$, $9\frac{1}{2}$, $10\frac{1}{2}$, $11\frac{1}{2}$; modričastoj (sivoj) grupi: $12\frac{1}{2}$ i $13\frac{1}{2}$; mudroj (blau) grupi $14\frac{1}{2}$ i $15\frac{1}{2}$.

Svega 47 slučaja u oba vilajeta. Ton 1 i 2 u opšte nisu bili zastupljeni. Ton 3 bio je zastupljen (2 puta), ton $3\frac{1}{2}$ (2 puta), ton 4 (6 puta), ton $4\frac{1}{2}$ (8 puta), ton 5 (5 puta), ton $5\frac{1}{2}$ (5 puta), ton 6 (3 puta), ton $6\frac{1}{2}$ (3 puta), ton 7 (5 puta), ton 8 (4 puta), ton $8\frac{1}{2}$ (1 put), ton 10 (1 put), ton 12 (1 put) i ton 13 (1 put). Najviše se nalazi ton $4\frac{1}{2}$ (8 puta = 17.4%), zatim ton 4 (6 puta = 12.7%), zatim tonovi: 5 (15 puta = 10.6%), $5\frac{1}{2}$ (5 puta = 10.6%), 7 (5 puta = 10.6%), zatim ton 8 (4 puta = 8.1%), ton 6 (3 puta = 6.3%), ton $6\frac{1}{2}$ (3 puta = 6.3%); zatim tonovi 3 (2 puta = 4.2%), $3\frac{1}{2}$ (2 puta = 4.2%) i na kraju tonovi: $8\frac{1}{2}$, 10, 12, 13 (po 1 put = 2.1%).

Skupini kestenjevih tonova očne dužice (ton 1—5) pripada 23 slučaja (48.7%), modričasto kestenjevoj skupini (ton $5\frac{1}{2}$ —8) 19 slučaja (40.4%), kestenjevo-modričastoj skupini (ton $8\frac{1}{2}$ do $11\frac{1}{2}$) 2 slučaja (4.2%) i modričastoj ili sivoj skupini (ton 12—13) 2 slučaja (4.2%). Modra (blau) skupina nije zastupljena ni sa

jednim slučajem. Kao čiste, homogene tonove očne dužice držimo one, koji pripadaju kestenjevoj, modričastoj (sivoj) ili modroj grupi. Na skupinu homogenih očnih tonova otpada $48.7\% + 4.2\% = 52.9\%$, dakle preko polovine sviju slučajeva. Čisti tamni tonovi stoje spram svetlih kod $48.7 : 4.2$.

Na osnovi tablice R. Martina može se eksaktnije i lapidarnije označiti ton boje očne dužice nego opisom. Ako naime značaj i somatološku vrednost boje oči izrazimo brojevima, onda možemo izraziti i prosečne vrednosti zastupljenosti celokupnih tonova kao i jačinu kestenjevog pigmenta očne dužice na posmatranom materijalu. Prosečna fiziološka vrednost (PBO) boje očiju jednako je u našem slučaju kvocijentu od zbira (Σ) brojeva za pojedine tonove i broja (47) posmatranih osoba (β), $PBO = \frac{\Sigma}{\beta}$

$$= \frac{4\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 4 + 5\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 8\frac{1}{2} + 3 + 10 + 5 + 4\frac{1}{2} + 4 + 4\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 5\frac{1}{2} + 7 + 5\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 5 + 5\frac{1}{2} + 8 + 6\frac{1}{2} + 13 + 5 + 7 + 6\frac{1}{2} + 7 + 8 + 7 + 4 + 4 + 5 + 6 + 6 + 7 + 4 + 4 + 8\frac{1}{2} + 12 + 5\frac{1}{2} + 6 + 3 + 5 + 8 + 8 + 3\frac{1}{2} + 6\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2}}{47} = 5.7.$$

To znači da je fiziološka vrednost boje očne dužice izražena brojem niža nego kod pontijskih Bugara (7.9) i to za cele dve jedinice. Prema tome imaju Turci angorskog i konijskog vilajeta dosta više kestenjevog pigmenta u očnoj dužici nego pontijski Bugari²⁵ ili Žumberčani (6.3)²⁶ ili današnje seosko stanovništvo istočne Atike²⁷ (7.5).

Prosečna vrednost boje očne dužice kod spomenutih anadolskih Turaka može se na osnovi tablice R. Martina približno izraziti sa 6 (kestenjevo-sivi ton). Pošto se mešovita boja očiju ne smatra kao prvobitna boja sastavnih rasa ili rasnih elemenata, to bi značilo, da spomenuti anadolski Turci predstavljaju jedan rasni amalgam od tamnookih i modroookih rasnih elemenata ali u takvom odnosu, da su bili tamnooki u dobroj većini.

Ako uporedimo pojedine sandžake odnosno boje očne dužice, onda vidimo sledeće:

²⁵ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 977.

²⁶ Idem, Жумберчани и Маридолци, 49.

²⁷ Idem, Хрвати код Атине. Прилози антропологији и историјској етнологији Атике. („Старинар“ N. P. VI. 130). Beograd 1914.

Vijalet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	3 A ;	zbir mera	14·5;	prosečno	$\frac{14 \cdot 5}{3} = 4\cdot8$	mm
Čorum:	8 A ;	" "	46·5;	"	$\frac{46 \cdot 5}{8} = 5\cdot8$	"
Kajzarije:	3 A ;	" "	14—;	"	$\frac{14}{3} = 4\cdot7$	"
K'rşehir:	6 A ;	" "	33—;	"	$\frac{33}{6} = 5\cdot5$	"

Vilajet Angora: 20 A ; zbir mera 108—; prosečno $\frac{108}{20} = 5\cdot4$ mm

Vijalet Konija.

Sandžaci:

Konija:	2 A ;	zbir mera	8·5;	prosečno	$\frac{8 \cdot 5}{2} = 4\cdot2$	mm
Burdur:	4 A ;	" "	28·5;	"	$\frac{28 \cdot 5}{4} = 7\cdot1$	"
Isparta:	2 A ;	" "	7·5;	"	$\frac{7 \cdot 5}{2} = 3\cdot7$	"
Nigde:	14 A ;	" "	83—;	"	$\frac{83}{14} = 5\cdot9$	"
Adalia:	5 A ;	" "	33·5;	"	$\frac{33 \cdot 5}{5} = 6\cdot7$	"

Vilajet Konija: 27 A ; zbir mera 161; " $\frac{161}{27} = 6$ mm

Najviše kestenjevog pigmenta imaju Turci sandžaka Nigde (3·7), zatim sandžaka Konije (4·2), zatim sandžaka Kajzarije, najmanje pak Turci u sandžacima Burdur (7·1) i Adalija (6·7).

XVIII. Kompleksioni tipovi.

Kombinacija boje kose, očiju i kože kod jedne osobe predstavlja u antropološkom smislu njenu kompleksiju. Boja kože može se i eliminirati tako da dođu u obzir samo boja kose i očiju. Kombinacija različitih tonova boje kose sa raznim tonovima boje očne dužice, daje razne kompleksivne tipove. Mi smo sastavili ove kombinacije:

Nr. 1. Mrki tip I: Crna kosa + mrka dužičina boja (Martinova tablica Nr. 1—5).

Nr. 2. Mrki tip II: Zatvoreno kestenjeva ili kestenjeva kosa + mrki tonovi dužičine boje (Martinova tablica 1—5).

Nr. 3. Svetli tip I: Plava kosa + sivi (modričasti) i modri ton boje (Martinova tablica 12—16).

Nr. 4. Svetli tip II: Otvoreno smeđa kosa + sivi i plavi tonovi dužičine boje (Martinova tablica 12—16).

- Nr. 5. Tamni mešoviti tip I: Crna, zatvoreno kestenjeva, kestenjeva kosa + modričasto-kestenjeve ili kestenjevo-modričaste oči (Martinova tablica $5\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$).
- Nr. 6. Tamni mešoviti tip II: Crna, zatvoreno kestenjeva ili kestenjeva kosa + siva (modričasta) ili plava dužina boja (Martinova tablica 12—16).
- Nr. 7. Svetli mešoviti tip I: Plava kosa + modričasto kestenjeva ili kestenjevo-modričasta dužina boja (Martinova tablica $5\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$).
- Nr. 8. Svetli mešoviti tip II: Plava kosa + tamna dužina boja (Martinova tablica 1—5).
- Nr. 9. Pravi mešoviti tip: Otvoreno kestenjeva kosa + modričasto kestenjeva ili kestenjevo-modričasta dužina boja (Martinova tablica $5\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$).
- Nr. 10. Pravi mešoviti tip II: Otvoreno kestenjeva kosa + kestenjeva dužina boja (Martinova tablica 1—5).

Kao potpuno čiste tipe ne možemo smatrati mrki tip I i svetli tip I kod kojih su se kompleksione komponente verovatno sačuvale u njihovoj rasnoj prvobitnosti. Ostali tipovi predstavljaju po svoj prilici produkt ukrštavanja rasa u najrazličitijim stepenima i stadijima.

U pogledu zastupljenosti pojedinih kompleksionih tipova stoji stvar ovako: Mrki tip I (tekući broj Nr. 1) zapažen je u oba vilajeta 21 puta (44·4%), mrki tip II (tekući broj Nr. 2) 2 puta (4·3%), tamni mešoviti tip I (tekući broj Nr. 5) 23 puta (48·9%), tamni mešoviti tip II (tekući broj 6) 1 put (2·2 %). Kod seoskog stanovništva Atike²⁸ na pr. pak je konstatovano: mrki tip I (13·79%), mrki tip II (13·79%), svetli tip I (10·35 %), svetli tip II (6·89 %), tamni mešoviti tip I (24·14 %), tamni mešoviti tip II (3·45%), svetli mešoviti tip I (3·45%), svetli mešoviti tip II (3·45 %), pravi mešoviti tip (13·79 %), pravi mešoviti tip II (10·35 %). Iz toga se vidi, da je kod Turaka angorskog i konijskog vilajeta tamni pigmenat očne dužice i kose puno jače zastupljen nego n. pr. kod stanovništva Atike, i razumljivo je što se kod Turaka svetli i svetli mešoviti tipovi i ne pojavljuju. Kod fiziološkog stapanja rasnih elemenata bio je bez sumnje elemenat sa svetlom kompleksijom već u početku u manjini pak je podlegao u embrijološkoj borbi nasledstva.

²⁸ Н. Жупанић, Хрвати код Атине, 131.

XIX. Indeks glave (index cephalicus).

Indeks glave (IC) označuje odnos između najveće dužine (ND) i najveće širine (NŠ) glave i karakteriše na taj način glavni oblik lubanje i mozga.

$$IC = \frac{N\dot{S} \times 100}{ND}$$

Svega 47 slučaja. Maksimum 96·63, minimum 74·50. Širina varijacije 96·63 — 74·50 = 22·13. Pojedini indeksi redaju se po čevši najnižim ovako: a) *dolihocefalni* (do 74·9): 74·50; b) *mezocefalni* (75·0 do 79·9): 75·13, 77·04, 78·31 (2 puta), 78·48, 78·72, 78·74, 79·17, 79·67, 79·69; c) *subbrahicefalni* (80·0—81·9): 80·95, 81·17, 81·42, 81·56; d) *brahicefalni* (82·0—84·9): 82·32, 82·42, 82·97 (2 puta), 83·07, 84·15 (2 puta), 84·24, 84·27, 84·57, 84·70, 84·83; e) *hiperbrahicefalni* (85·0—89·9): 85·31, 85·87, 85·88, 86·59, 87·36, 88·14, 88·70, 89·33; f) *ultrabrahicefalni* (90·0—...): 90·30 (2 puta), 90·40, 90·50 (2 puta), 91·53, 92·40, 93·02, 94·89, 96·63.

Prosečna vrednost indeksa glave jednaka je prosečnoj širini glave (PNŠ) pomnoženoj sa 100 kroz prosečnu najveću dužinu glave (PND): $PIC = \frac{PN\dot{S} \times 100}{PNO} = \frac{154 \times 100}{182} = 84·61$. To znači, da su Turci angorskog i konijskog vilajeta u pogledu glavnog indeksa glave brahikefalni, ili drugim rečima, da imaju kratku lubanju, svakako dosta kraću nego pontijski Bugari²⁹ (index ceph. 80·97). Kod Bosanaca i Hercegovaca³⁰ lubanja je još kraća nego li kod Turaka, jer je kot Bosanaca konstatovan index ceph. 85·7, a to označuje hiperbrahikefaliju.

Ako podelimo indexe glave spomenutih Turaka na pojedine grupe, onda otpada na: dolihocefaliju 2·1 %
mezocefaliju 21·2 %
subbrahikefaliju 8·5 %
brahikefaliju 27·6 %
hiperbrahikefaliju 17·0 %
ultrabrahikefaliju 23·4 %

Ovi percentualni odnosi pokazuju, da su dolihoidi (2·1 % + 21·2 % = 23·3 %) u velikoj manjini spram brahikefala sviju područja. Ekstremni oblici lubanje, naime dolihocefali sa mezocefalima (23·3) i ultrabrahikefali sa hiperbrahicefalima (40·4) stoje u takvom odnosu (23·3 : 40·4) jedna prema drugoj, da treba

²⁹ Н. Жупанић, Понтијски Бугари, 979.

³⁰ A. Weisbach, Die Bosnier.

pretpostaviti kod Turaka obaju vilajeta sastav od najmanje dva rasna elementa i to od jednog jačeg brahikefalnog i jednog slabijeg dolihoidnog. Proces fizioetnološkog stapanja možda nije još dovršen.

U pojedinim sandžacima stoje odnosi u pogledu kefalnog indeksa ovako:

Vilajet Angora.

Sandžaci:

Jozgad:	prosečni index cephalicus	=	$\frac{155 \times 100}{179}$	=	86.59
Čorum:	" " "	=	$\frac{155 \times 100}{181}$	=	85.63
Kajzarije:	" " "	=	$\frac{157 \times 100}{180}$	=	87.22
K'ršehir:	" " "	=	$\frac{154 \times 100}{187}$	=	82.33

Vilajet Angora: prosečni index cephalicus = $\frac{155 \times 100}{182} = 85.16$

Prema tome naznačuje prosečni indeks glave za vilajet Angoro, da je tamošnje stanovništvo u glavnom hiperbrahikefalno.

Vilajet Konija.

Sandžaci:

Konija:	prosečni index cephalicus	=	$\frac{155 \times 100}{180}$	=	86.11
Burdur:	" " "	=	$\frac{158 \times 100}{176}$	=	89.76
Isparta:	" " "	=	$\frac{158 \times 100}{179}$	=	88.26
Nigde:	" " "	=	$\frac{151 \times 100}{186}$	=	81.18
Adalia:	" " "	=	$\frac{150 \times 100}{177}$	=	84.68

Vilajet Konija: prosečni index cephalicus = $\frac{153 \times 100}{182} = 84.06$

Iz toga se vidi, da pripada stanovništvo vilajeta Konije prosečno brahikefaliji ali nešto nižoj, nego u vilajetu Angori.

Ako uporedimo pojedine sandžake obaju vilajeta odnosno indeksa glave, vidimo, da je najniža brahikefalija, upravo subbrahikefalija, zapažena u sandžacima Nigde i K'ršehir, a srednja u sandžaku Adaliji; najviša brahikefalija, gotovo okrugli oblici moždanske posude naznačene su za sandžake Burdur, Isparta i Kajzarije.

Treba primetiti, da je u sandžaku Nigde utvrđen najtamniji ton očne dužice i najniži kefalni indeks, verovatno izbledela uspomena na stare mediterance.

Slična kranijološka opažanja zabeležio je berlinski antropolog, Feliks Luschan, kod Grka, pa i kod Turaka u jugozapadnoj Maloj Aziji, naročito u Likiji i susednim oblastima Milas i Kibyatis.³¹ Luschan tvrdi, da žive kod Turaka i kod Grka Likije uporedno najmanje dva rasna elementa. Naročito naglašuje, da su kratko- i ujedno visokoglavi, t. j. hiperbrahikefalni Turci najbliže srodni sa tamošnjim hipsibrahikefalnim Grcima. Istotako postoje i kod dolihoidnih elemenata obaju naroda izvesne veze srodnosti. Luschan misli, da hipsibrahikefalni elementi Male Azije predstavljaju prehistorijsko autohtono stanovništvo iz predgrčkog vremena, jer da su se očuvali u većem broju na brdovitim mestima ili primorskim predelima, koji su teško pristupačni i zbog toga čuvaju stare oblike života i plemena. Što se tiče drugog elementa, koji nije hipsibrahikefalan, već dolihoidan, pokazuju Turci Likije i susednih oblasti kranijološku srodnost sa susednim grčkim ostrovljanima, a i sa jelinskim lubanjama iz antičkih nekropola. Drukčije su prilike u primorskom delu istočne Likije kod stanovništva Fineke (Limyra), Tekirove, Kemera i Gurmaha. Od 41 ličnosti pokazuju njih 29 srodnost i sličnost sa antičkim grčkim tipom, dok imade jedna četvrtina toliko izdužene uzane i niske i natrag zabačene lubanjske oblike, kao da su bile na veštački način deformovane. Moždanske posude su toliko natrag povučene, da samo 44% lubanjske dužine leži ispred vertikale, zamišljene iznad meatus acusticus externus, a 56% iza nje. Kako se našlo u kranijološkoj zbirci modernih Grka iz Adalije (93 na broju) 5 istovetnih i $\frac{1}{4}$ više manje sličnih egzemplara, to dokazuje, da su te kranijološke osobine, koje sećaju na semitske Beduine, prirodne i urođene. Zato se priča na ostrvu Rodosu, da Adalijoti govore turski i da imaju jevrejski izgled. Luschan misli, da predstavljaju dugoglavci iz Adalije i istočnog likijskog primorja potomce starih Semita (Feničana). Po našem mišljenju hipsibrahikefalci jugozapadne Male Azije ne predstavljaju prvobitno stanovništvo zemlje, kao što tvrdi F. Luschan, već treba melanodolihokefale malog rasta držati za autohtone.³² Među ove mediterance tamne kompleksije sa prisomom izvesnog pigmejskog rasnog elementa, doseliše se iz Centralne Azije već rano, verovatno u poznom paleolitu prve avant-

³¹ E. Petersen und F. v. Luschan, Reisen in Lykien, Mylas und Kibyatis, 207. Beč 1889.

³² F. Luschan, op. c. str. 201.

garde brahikefalaca, koje su prešle preko Helesponta i Bospora u Europu. U doba 2500—1800 pre Hr. pokazali su brahikefalci najveću ekspanziju u naseljavanju Europe³³ u prvom redu oblasti dinarskog gorskog sistema, Alp i Karpata. U manjem broju dostigli su Atlantski okean, jitrlandsko poluostrvo i čak britanski otok. Tako ne postoji potreba, da držimo dolihokefalce sa natrag izvučenim potiljkom iz jugozapadne Male Azije za došljake iz Palestine ili Sirije, jer oni mogu vrlo lepo predstavljati ostatke prvobitne mediteranske rase u svojoj postojbini.

XX. Indeks lica.

Indeks lica (IL) ili index facialis znači odnos između fiziognomske visine lica (FVL) i rastojanja jagodičnih kostiju (RJK): $IL = \frac{RJK \times 100}{FVL}$. Prema ovome indeksu razlikujemo leptoprozopne (indeks ispod 70·00), mezoprozopne (indeks 70·01—80·00) i hameprozopne (indeks 80·01 i više) oblike lica. Svega 34 slučaja. Maksimum 83·62 kod jednog vojnika iz sandžaka Čorum, minimum 68·02 kod jednog drugog iz sandžaka Jozgad.

Ovih 34 indeksa podeljeno je u pogledu na spomenute tri grupe, kao što sledi: a) leptoprozopni indeksi: 68·02 — svega 1 slučaj (2·9 %); b) mezoprozopni indeksi: 71·12, 72·34, 72·63, 73·12, 73·68, 74·21, 74·09, 74·61, 74·46, 74·18, 74·87, 75·56, 75·13, 75·88, 76·68, 76·42, 76·76, 76·67, 77·14, 77·72, 77·22, 77·09, 79·33, 79·19, 79·43, 79·19 — svega 26 slučaja (76·5 %); c) hameprozopni indeksi: 80·87, 81·44, 81·92, 82·02, 82·68, 83·05, 83·62 — svega 7 slučaja (20·6 %). Mezoprozopna lica nalaze se prema tome u pretežnoj većini (76·5 %) kod Turaka angorskog i konijskog vilajeta, slično kao i kod pontijskih Bugara (75 %), samo da ima kod ovih nešto više leptoprozopije (5 %) i nešto manje hameprozopije (20 %).

Prosečni indeks lica = $\frac{PRJK \times 100}{PFVL} = \frac{140 \times 100}{183} = 76·4$. Taj indeks označuje mezoprozopiju Turaka angorskog i konijskog

³³ Н. Жупанић, Тројанци и Аријевци. Прилози преисторији и палеоетнологији Мале Азије, Егеја и Балканског полуострва. („Глас“ LXXXVI Српске краљ. Акад., 2. разред 51, str. 241—282). Београд 1911. — М. Grant, Der Untergang der grossen Rasse. Die Rassen als Grundlage der Geschichte Europas. (Ins Deutsche übertragen von R. Polland, str. 160—163). München 1925.

vilajeta. Kod Srba predratne kraljevine Srbije konstatovao³⁴ je ruski antropolog A. Z. Nosov: leptoprozopnih — 1·2 %, mezo-
prozopnih — 71·8 %, hameprozopnih — 27·0 %; kao prosečni
indeks je izračunao 77·4. Prema tome u Srbijanaca kao i u pon-
tijskih Bugara³⁵ i spomenutih Turaka lice ima mezoprozopni oblik
sa razlikom, što je lice Srbijanaca nešto šire, a pontijskih Bugara
nešto malo uže nego kod Turaka. Svakako je razlika između ova
tri naroda minimalna u pogledu indeksa lica.

Zaključak.

Na osnovi prethodnog opisivanja možemo kazati, da imaju
Turci angorskog i konijskog vilajeta ovakve antropološke osobine:
umerena srednja statura (1638 mm), najveća dužina glave 182 mm,
najveća širina glave 154 mm, najmanja širina čela 105 mm, rasto-
janje jagodičnih kosti (arcus zygomatici) 140 mm, rastojanje
uglova donje vilice 108 mm, fizijognomska visina lica 183 mm,
gornja morfološka visina lica 77 mm, visina nosa 56 mm, širina
nosa 37 mm, horizontalni obim glave 546 mm, visina tela kod
sedenja (Sitzhöhe) 888 mm; boja kose: crna 78·6 %, zatvoreno
kestenjeva 12·7 %, kestenjeva 8·7 %; boja brkova: kestenjeva
52·9 %, otvoreno kestenjeva 17·7 %, zatvoreno kestenjeva 14·7 %,
plava 8·8 %, crna 5·8 %; boja očne dužice: kestenjeva 48·7 %,
modričasto-kestenjeva 40·4 %, kestenjevo-modričasta 4·2 %, mo-
dričasta (siva) 4·2 %; indeks glave 84·61, indeks lica mezopro-
zopan (76·4). Ovi Turci su dakle u glavnom narod umerenog
srednjeg uzrasta, umerene brahikefalije i tamne kompleksije.

Na kraju nastane pitanje, u koliko su osmanski Turci održali
osobine mongolske.

I ako se bi to dalo bolje utvrditi u kakvom antropološkom
laboratoriju na osnovu detaljnih morfoloških ispitivanja,³⁶ ipak
možemo kazati, da su kod osmanskih Turaka Male Azije mon-
golske rasne osobine izbledele i oslabile, tako da se retko nailazi
na ličnosti sa »Mongolenfalte«, sa široko razmaknutim jagodič-

³⁴ A. З. Носовъ, Къ антропологији Сербовъ Корољства. (Etude anthropologique sur les Serbes du royaume de Serbie.) Отд. оттискъ изъ IV. Т. Ежегодника Русскаго антропологическаго общества при СПб. Университетѣ. стр. 137. Petrograd 1913.

³⁵ Н. Жупанић, Понтијски Бугари.

³⁶ Profesor F. Birkner, koji je proučavao rasnu morfologiju Kineza, piše:
»Zu einer Vergleichung der Gesichtsmaasse der Chinesen mit den Europäern
fehlen bei den letzteren hinreichende Untersuchungen. Soweit solche vorliegen,

nim kostima, sa napred pomaknutim mestom ulučenja arcus zygomatici i sa žutom kožom. Već u toku rasprave bilo je rečeno, da su Turci pomoću vladavine i islama asimilovali stari etnički substrat, koji je delomice ostao iz preistorijskog doba i koji je bio sastavljen od više rasnih elemenata.

*

Snimke izvršio je pisac 1913. u donjem gradu beogradske tvrđave.

Résumé.

Contributions sur l'anthropologie des Turcs ottomans des vilayets d'Angora et de Konia.

L'auteur a étudié les qualités anthropologiques de 47 Turcs ottomans des vilayets d'Angora et de Konia qui se battaient dans les batailles de Kumanovo et de Bitolj contre les Serbes, et se retiraient en Albanie après la défaite de l'armée turque sous le commandement de Djavid-pacha. Au printemps 1913 ils furent pris par les Serbes sur la rivière Ljuše et conduits dans la forteresse de Belgrade où ils furent internés. Dans l'introduction l'auteur mentionne les points principaux de l'histoire de l'arrivée des Turcs seldjoucides et ottomans du territoire de l'Altaï et du Turkestan, surtout en Anadolie. Les Seldjoucides s'y sont établis au X, et les Ottomans au début du XIII siècle.

L'auteur a constaté que les Turcs ottomans se distinguent par une taille moyenne modérée (mesure moyenne 1.638 mm). La petite taille (1500—1599) est représentée chez eux avec 19.15%, la taille moyenne (1600—1699) avec 72.34%, la taille haute (1700—1799) avec 38.51%. D'après les données anthropométriques les mesures suivantes ont été trouvées: la plus grande longueur de la tête 182 mm, la plus grande largeur de la tête 154 mm, la plus petite largeur du front 205 mm, la distance entre les arcus zygomatici 140 mm, la distance entre les coins de la mâchoire inférieure 108 mm, la hauteur physiognomique de la face 183 mm,

scheinen sich die Chinesen nur durch geringere Entwicklung der Nasenhöhe u. Mittelgesichtshöhe, grössere Stirnhöhe, Scheitel bis Nasenwurzel im Verhältniss zur ganzen Kopfhöhe zu unterscheiden, ferner in der breiteren Nase im Verhältniss zur Höhe der Nase, von Nasenwurzel bis zum unteren Ende der Nase.« (Beiträge zur Rassen-Anatomie der Chinesen, str. 44. München 1904.)

la hauteur morphologique supérieure de la face 77 mm, la hauteur du nez 56 mm, la largeur du nez 37 mm, la circonférence horizontale de la tête 546 mm, la hauteur du corps assis 888 mm. La couleur des cheveux: noir 78·6%, brun foncé 12·7%, brun 8·7%; la couleur de la moustache: brun 52·9%, brun clair 17·7%, brun foncé 14·7%, blond 8·8%, noir 5·8%; la couleur de l'iris: brun 48·7%, brun bleuâtre-brun 40·4%, brun-bleuâtre 4·2%, bleuâtre on gris 4·2%. Index cephalicus 84·61 (index crânii 82·61), index facialis 76·4 (i. e. mesoprosope). Les Turcs des vilayets d'Angora et de Konia représentent du point de vue anthropologique une nation de taille moyenne modérée, de brachycéphalie modérée et de complexion foncée.